

Beteckning: Rel D 7:H00

Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap

Livet efter detta
En religionsvetenskaplig studie av
människors föreställningar om vad som händer då vi dör

Kristina Hellerstedt
Oktober 2001

D-uppsats, 10 poäng
Religionsvetenskap

Religionskunskap D
Handledare: Åke Tilander

LIVET EFTER DETTA

En religionsvetenskaplig studie
av människors föreställningar om
vad som händer då vi dör.

Kristina Hellerstedt

Religion D, 2001

Handledare: Åke Tilander

Abstract

Syftet med denna uppsats är att kartlägga vilka föreställningar som finns hos människor om vad som händer då vi dör. För att uppfylla detta har dels en enkätundersökning och dels fyra intervjuer genomförts. I analysen av enkätundersökningen, som ligger till grund för intervjuerna, har fem kategorier av föreställningar om vad som händer då vi dör kommit fram: * Himmel- eller helvetestanken, * Reinkarnationstanken, * Ateistisk / naturvetenskaplig tanke, * En föreställning om att något högre men svårförståeligt händer, * Ingen föreställning om livet efter detta. Analysen av intervjuerna behandlar följande kategorier inom ämnesområdet "livet efter detta – vad händer då vi dör?": * Intervjupersonernas föreställning om livet efter detta och hur de fått den, * Föreställningens konsekvenser i livet, * Förhållandet mellan vetenskap, religion och den egna föreställningen, * Oförklarliga upplevelser och skyddsänglar, * Meningen med livet. Diskussion och slutsatser kring dessa kategorier återges under varje kategori.

Innehållsförteckning

Inledning	
Bakgrund	4
Problemformulering	4
Metod	4
Bakgrund	8
Livsfrågor	8
Forskningsöversikt	8
Olika synsätt på livet efter detta	11
Hinduism	11
Buddism	11
Judendom	12
Kristendom	13
Islam	13
New Age	14
Ateism / naturvetenskapen	14
Resultat av enkätundersökning	16
Himmel- och helvetestanken	16
Reinkarnationstanken	16
Ateistisk / naturvetenskaplig tanke	18
Något högre men svårförståeligt	18
Ingen föreställning om livet efter detta	19
Påverkan	19
Diskussion	20
Resultat av intervjuerna	24
Intervjupersonernas föreställning om livet efter detta och hur de fått den	24
Diskussion	25
Föreställningen konsekvenser i livet	25
Diskussion	27
Förhållandet mellan vetenskap, religion och den egna föreställningen	28
Diskussion	29
Oförklarliga upplevelser och skyddsänglar	29
Diskussion	30
Meningen med livet	31
Diskussion	32
Avslutande diskussion	33
Sammanfattning	35
Källförteckning	40
Bilaga 1	41
Enkät	41
Bilaga 2	43
Tabeller	43
Bilaga 3	45
Intervjuer	45

Inledning

Bakgrund

- ”Mamma, vad händer då man dör?” Jag minns att jag frågade så, en gång då jag var liten. Döden kan vara så svår, men ändå så enkel för ett barn att förstå. Min mamma svarade att kroppen bara är ett skröpligt skal och själen, alltså livet i ögonen, lever vidare fast kroppen har dött. Det var samma svar som hon hade fått då hon var liten, och antagligen samma svar som jag kommer att ge mina barn. Det var också den föreställning som jag under många år hade om vad som händer då vi dör. Min föreställning kom från mamma som i livets alla frågor dittills kunnat ge mig alla svar, och eftersom jag inte var särskilt stor då jag ställde frågan följde ingen djupare diskussion i ämnet och jag varken ifrågasatte eller funderade vidare.

Den kristallklara och iskalla luciamorgonen 1996 dog min morfar, hemma på gården och utan förvarning. Jag var 19 år, skulle flytta hemifrån om tre veckor och plötsligt stod hela mitt liv på ända. Allt jag trott och tänkt om döden, eller kanske allt som jag inte tidigare haft anledningen att tro och tänka om döden blev nu mycket aktuellt att tro och tänka om. Min föreställning om livet efter detta från barndomen granskades och reviderades av en vuxen Kristina.

”Livet efter detta – vad händer då vi dör?” är en fråga som jag sedan vintern 1996 funderat över, mer eller mindre intensivt. Idén att skriva en D-uppsats i religionsvetenskap i ämnet växte fram då jag i ett samtal med några mycket goda vänner förstod att min föreställning om livet efter detta inte alls delades av så många människor i min umgängeskrets. Detta väckte mitt intresse att närmare undersöka vilka föreställningar som finns hos människor om livet efter detta, vad som händer då vi dör.

Problemformulering

Syftet med detta arbete är att göra en kartläggning av vilka föreställningar som finns hos människor om vad som händer då vi dör. Denna övergripande frågeställning leder fram till ett antal underfrågor:

- Vilka olika riktningar kan man finna hos olika religioner och hos naturvetenskapen?
- Vilka föreställningar har människor om vad som händer då vi dör?
- Vad har påverkat människorna i deras uppfattning?
- Hur tar sig föreställningen uttryck och vilka konsekvenser får den i livet?

Metod

Kartläggningen genomförs dels genom en enkätundersökning, d.v.s. en kvantitativ undersökning, och dels genom ett antal intervjuer, d.v.s. en kvalitativ undersökning, detta för att kunna uppnå både bredd och djup i arbetet.

För att söka svar på frågorna har en enkätundersökning genomförts med 100 medverkande i åldrarna 20-69, jämnt fördelade mellan ålder och kön. Eftersom arbetet inte är av en sådan storlek att det var möjligt att genomföra en enkätundersökning med ett tillräckligt antal svarande för att nå statistiskt signifikanta skillnader får enkätundersökningen betraktas som ett designarbete. Detta innebär att enkätundersökningen genomförts enligt för modellen uppsatta regler, men att man inte kan dra några generella slutsatser utifrån enkätundersökningens resultat då underlaget är för litet. Resultatet är dock intressant som exempel på vilka olika uppfattningar som finns hos människor idag om vad som händer då vi dör.

Utifrån enkätundersökningen har fyra olika typer av föreställningar om vad som händer då vi dör valts ut. Därefter har intervjuer med fyra personer, som var och en representerar en av dessa föreställningar genomförts. Intervjuerna har bearbetats med utgångspunkt i den fenomenografiska metoden. Detta innebär att ett fenomen beskrivs i dess variation, d.v.s. de tankar och föreställningar som finns om vad som händer då vi dör beskrivs. Detta kommer att ge exempel på olika uppfattningar som finns hos människor om livet efter detta men resultatet kommer inte att vara representativt på det sättet att det går att dra några generella slutsatser utifrån det. Den fenomenografiska metoden har inte följts till punkt och pricka utan har modifierats utifrån intervjuernas förutsättningar.

Arbetet har genomförts i flera led. I det första skedet har material samlats i ämnet livet efter detta. Det som funnits är både relevant och mindre relevant litteratur inom ämnesområdet. Den mindre relevanta litteraturen, vars objektivitet och saklighet kan ifrågasättas, har lästs som kuriositet och för att få flera perspektiv på frågan. Med den relevanta litteraturen som underlag har faktabakgrunden i frågan studerats och därefter har en översikt av området sammanställts, som bakgrund till uppsatsens undersökningar.

Med detta som underlag har det andra skedet av arbetet varit att genomföra en enkätundersökning. En enkät konstruerades och genomfördes sedan som en pilotstudie i en klass lärarstudierande för att se om enkätens frågor fungerade bra eller om frågorna skulle konstrueras på annat sätt. Då enkäten gav de svar som förväntats har 100 enkäter med rubriken "Livet efter detta – vad händer då vi dör?" lämnats ut och kommit tillbaka. Enkätens frågor och svarsalternativ var följande:

Vad tror du händer då vi dör?

1. Det händer ingenting. Allt är slut och vi existerar inte längre i någon form.
 - Vad tror du har påverkat dig i din uppfattning?
2. Antingen kommer vi till himlen eller helvetet.
 - Vad är det som avgör om man kommer till himlen eller helvetet?
 - Är det någon högre makt som avgör vem som kommer vart?
 - Kommer man direkt till himlen eller finns det någon form av prövning där själen kan rensas från synd för att sedan nå himlen?
 - Vad tror du har påverkat dig i din uppfattning?
3. Själen återföds i en annan kropp här på jorden.
 - Vad är det som avgör i vilken kropp vi återföds?
 - Varför återföds vi?
 - När slutar vi återfödandet och vad händer då?
 - Vad tror du har påverkat dig i din uppfattning?
4. Jag tror inte på något av ovanstående alternativ. Jag tror så här: (eget alternativ).
 - Vad tror du har påverkat dig i din uppfattning?
5. Jag har ingen som helst uppfattning om vad som händer då vi dör.¹

Ovanstående frågor och svarsalternativ har valts utifrån den bakgrundslitteratur som lästs. Svarsalternativet "jag vet inte" finns dock inte med, framför allt eftersom detta faktiskt gäller alla människor då ingen människa kan säga sig veta säkert vad som händer då vi dör.²

¹ Se bilaga 1.

² Jmf med Morheds svarsalternativ "Det finns något efter döden, men jag vet inte vad." Morhed, Sven Eric. *Att förklara det oförklarliga. En livsåskådningsstudie om människors tolkningar av paranormala fenomen i en vetenskaplig tidsålder*. Acta universitatis Upsaliensis. Uppsala. 2000. s 61.

Eftersom arbetet inte är av tillräcklig storlek för att en enkätundersökning som ger statistiskt signifikanta skillnader är möjlig att genomföra, har enkäter lämnats ut till 100 människor mellan 20 – 69 år. Undersökningspersonerna är tio män och tio kvinnor inom varje av åldersgrupperna 20-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60-69. Detta sätt valdes för att få god spridning, och därmed representativitet, bland både ålder och kön. Någon hänsyn till bostadsort, etnisk härkomst eller religiös tillhörighet har inte tagits. I analysen har enkätsvaren sammanställts under olika kategorier för att resultatet skall vara så överskådligt som möjligt. Analysen av enkätsvaren har givit följande fem kategorier av föreställningar om vad som händer då vi dör:

- Himmel- eller helvetestanken
- Reinkarnationstanken
- Ateistisk / naturvetenskaplig tanke
- En föreställning om att något högre men svårförståeligt händer
- Ingen föreställning om livet efter detta

Sammanställningen av enkätsvaren ligger sedan till grund för den efterföljande diskussionen där jag ger mina tankar och synpunkter. I diskussionen drar jag även vissa slutsatser som med tanke på det låga antalet enkäter inte kan anses vara statistiskt signifikanta.

I slutet av enkäten ombads den svarande att skriva namn och telefonnummer om det gick bra att kontakt togs för en djupare intervju. 60 personer av de 100 svarande lämnade namn och telefonnummer. Med enkätundersökningen som underlag har så, i det tredje skedet av arbetet, kontakt tagits med de personer som skulle intervjuas och tid och plats för en intervju har bestämts. Syftet var att finna intervjupersoner som kunde berätta djupare och mer utförligt om sin föreställning om vad som händer då vi dör. I valet av intervjupersoner var därför utgångspunkten, i den mån det var möjligt, enkätsvarens utförlighet. Någon hänsyn till ålder och kön har inte tagits. Inför intervjuerna förbereddes intervjufrågor med intentionen att både övergripande och mer ingående frågor skulle finnas. Detta för att de tankar och åsikter som intervjupersonerna hade skulle styra innehållet i intervjun, men också för att få svar på vissa specifika frågor. Följande frågor är de som användes i intervjuerna:

- Presentation av intervjupersonen.
- Vad tror du händer då vi dör?
- Hur har du fått din föreställning?
- Har du ändrat din föreställning under ditt liv?
- Vad trodde du när du var barn?
- Vad tror du har påverkat dig i din uppfattning?
- Vad avgör om man kommer till himlen eller helvetet? Är det någon högre makt som avgör vem som kommer vart? Kommer man direkt till himlen eller finns någon form av prövning där själen kan renas från synd för att sedan nå himlen?
- Vad är det som avgör i vilken kropp vi återföds? Varför återföds vi? När slutar vi återfödning och vad händer då?
- Vilka konsekvenser får din föreställning i ditt liv idag?
- Hur ser du på kontinuitet?
- Har du upplevt något oförklarligt?
- Har du upplevt närvaro av någon avliden?
- Hur ser du på förhållandet mellan vetenskap och religion?
- Hur ser du på förhållandet mellan din föreställning och vetenskapen?
- Hur vill du bli begravd? Har det någon betydelse?

- Ser du några problem med din föreställning?
- Kan du uppleva din föreställning som jobbig ibland?
- Tror du att det finns en högre mening med livet, och vad är den i så fall?

Det fjärde skedet i arbetet var att genomföra intervjuerna. Dessa har i två fall skett i intervjupersonernas hem och i två fall hemma hos mig. Intervjuerna har skett med utgångspunkt i frågeformuläret ovan, under intervjuerna har dock följdfrågor ställts och intervjupersonernas tankar har fått fritt spelrum. Intervjuerna har spelats in på band för att efteråt skrivas ut på dator för analys. Intervjupersonerna har i början av intervjun ombetts att presentera sig så som de vill bli presenterade i denna uppsats, med ett fingerat namn som de själva valt. De personer som intervjuats är följande:

John 39 år, är vissångare. Arbetar på fritiden som ljudtekniker på taltidningen.

Saga 24 år, arbetar sedan två år som sjuksköterska på en infektionsklinik. Saga möter döden i sitt arbete med jämna mellanrum och har därför funderat ganska mycket på vad som händer när vi dör. Under sin gymnasietid var hon en sökare och sökte då aktivt efter livets mening och vägar till att hitta meningen med livet vilket hon tycker att hör ganska mycket ihop med frågan om ett liv efter döden.

Tycko 58 år, gift och har två döttrar och bor i Gävle. Han är civilekonom och arbetar sedan 34 år inom den statliga förvaltningen.

Vincent 49 år, medborgare.

I analysen av intervjuerna har 19 relevanta kategorier som intervjupersonerna tog upp i intervjuerna funnits. Utifrån dessa kategorier har fem stycken valts ut som denna uppsats behandlar. Observera att en kategori kan innehålla olika åsikter i en fråga, vilket innebär ett avsteg från den fenomenografiska metodens regler. Detta för att få färre och mer övergripande kategorier och för att nå större tydlighet. Kategorierna är följande:

- Intervjupersonernas föreställning om livet efter detta och hur de fått den
- Föreställningens konsekvenser i livet
- Förhållandet mellan vetenskap, religion och den egna föreställningen
- Oförklarliga upplevelser och skyddsänglar
- Meningen med livet

Kategorierna presenteras först genom exempel på hur ämnet för kategorin uttrycks i intervjuerna. Kategorierna beskrivs sedan mer ingående och detta ligger till grund för den efterföljande diskussionen där tankar och synpunkter i ämnet ges. Uppsatsen avslutas med en sammanfattning av undersökningen och dess resultat samt mina synpunkter.

Bakgrund

Livsfrågor

Då en människa föds är det mesta som kommer att ske i livet mycket osäkert. Bara en sak vet vi med fullständig säkerhet; hon kommer en dag att dö. Frågan om vad som händer då vi dör är en av de stora livsfrågorna. Frågan om ett eventuellt liv efter detta hänger dessutom intimt samman med andra livsåskådningsfrågor såsom världsbild, människosyn, samhällssyn, gudsuppfattning, etik och meningen med livet. Frågan om vad som händer då vi dör är dock en av de få frågor i livet som vi aldrig med säkerhet kan besvara, bara ha föreställningar om.

I alla kulturer och i alla tider har människan funderat över tillvaron efter döden och döden har betytt mycket för människor sedan förhistorisk tid. Historiska fynd tyder på att man trodde på en tillvaro efter döden, ett liv bättre än detta.

I det gamla Egypten fanns för 4000-5000 år sedan tydliga föreställningar om livet efter detta och traditioner kring döden. Man trodde att den dödes gärningar i livet efter döden vägdes mot sanningen, representerad av en fjäder, på en våg i Osiris domstol. Om den döde gjort gott i livet klarade han sig bra i domstolen. Men om inte sanningen vägde tyngst på vågen utplånades den döde för evigt. Genom att läsa besvärjelser ur en dödsbok kunde den döde dock renas från många synder och därmed klara sig bra i domstolen. Man trodde alltså att själen kunde leva vidare efter döden, men även den dödes kropp var viktig eftersom man trodde att själen behövde kroppen för ett evigt liv. Detta är anledningen till att egyptierna lät balsamera sina döda och begravde dem i gravkammare tillsammans med mat, dryck och en dödsbok, men också kanske tillsammans med en ko och en hustru eller slav.

I Sverige har det genom tiderna funnits många olika föreställningar om tillvaron efter döden och därmed också många olika riter i samband med döden. Under bronsålder, 1500-500 f Kr, var det vanligt att männen begravdes i full rustning i en kista. Under järnålder och senare under vikingatiden blev det vanligt att man begravdes i en båt. Tillsammans med den döde lades mat och dryck men även hästar och hundar. Den kanske mest kända av föreställningarna om livet efter döden är den om krigarnas dödsrike Valhall från vikingatiden, år 800-1060. Till Valhall lät asaguden Oden sina valkyrior hämta de krigare som dött i strid. I Valhall fortsatte krigarens liv med krig på dagen och fester nätterna igenom. De människor som inte var krigare kom efter döden till andra dödsriken där andra asagudar härskade, såsom exempelvis Freja i Folkvagn eller Hel i dödsriket Hel. Eftersom man trodde på ett liv efter detta var det viktigt att man begravdes på rätt sätt.³

Idag har religionen spelat ut sin roll för många människor som tolkningssystem för livet och döden. Gamla gemensamma trossatser, traditioner och föreställningar har till stor del övergivits till förmån för ett mer vetenskapligt tankesätt och privata föreställningar om livet efter detta.⁴

Forskningsöversikt

Det finns mycket skrivet inom ämnesområdet livet efter detta – vad händer då vi dör. Att finna relevant religionsvetenskaplig litteratur inom ämnesområdet har dock inte varit lätt. Jag har som utgångspunkt för min undersökning valt en avhandling som på ett bra sätt tangerar

³ Jensen, Tim. Rothstein, Mikael. *Religionshistoria*. Nya Doxa. Nora. 1997. s 165-177. Orlenius, Kennert. *På ett dammkorn i universum*. Bokförlaget Cordia. Uppsala. 1990. s 137-138.

⁴ Tamm, Maare. *Människans frågor*. Verbum. Stockholm. 1987. s 169-170.

området för min undersökning, Sven-Eric Morheds ”Att förklara det oförklarliga. En livsåskådningsstudie om människors tolkningar av paranormala fenomen i en vetenskaplig tidsålder.”

Sedan upplysningen har en särpräglad typ av förnuftstro präglat västerlandet. Ur denna förnuftstro har den moderna vetenskapen vuxit fram och nått en stark ställning. Den naturvetenskapliga världsbilden har i sin tur påverkat allmänhetens världsbild och kännetecknas bl.a. av att skeenden i världen är bestämda av orsakssamband som kan beskrivas med hjälp av vetenskapliga teorier. Morhed finner anledning att tro att vetenskapens orsak-verkan-förklaringar har smittat av sig på människornas vardagliga tänkande.

Morheds övergripande fråga i avhandlingen är: Vilken betydelse har oförklarliga/paranormala fenomen för människors livsåskådning i vår samtid? Morhed finner särskilt intresse för hur föreställningen om det paranormala förenas med synen på vetenskap.⁵

Sven-Eric Morheds material för avhandlingen är dels en enkät och dels intervjuer. Enkäten som genomfördes 1998 och vars svar uppgick till 1282 stycken belyste allmänna livsåskådningsaspekter såsom olika värderingsfrågor, grundhållning, samhällssyn, historiesyn, vetenskapssyn och kunskapssyn. 18 personer av de som svarat på enkäten valdes ut för djupare intervjuer. Intervjuerna följde en intervjuguide med frågor om livsfrågor, kosmologi, människosyn, fortvaro efter döden, skrock, vidskepelse, astrologi och ödestro, frågor om oförklarliga fenomen och förklaring av dessa samt syn på vetenskap och kunskap.⁶

Resultatet som Morhed kommer fram till i sin avhandling är att det inte finns något självklart samband mellan öppenheten för det oförklarliga och tron på vetenskapen. Tilltron till vetenskapen är lika stor hos de som är öppna för paranormala fenomen som för de som är skeptiska till desamma. Morhed hävdar tvärtom att vetenskapen har betydelse för förklaringen av det oförklarliga. Detta genomgående drag i avhandlingen illustrerar Morhed med hjälp av komplementaritetens idé. Enligt denna idé kan ett sammansatt fenomen som mänskligt liv förklaras mer fullständigt om flera olika, kompletterande, perspektiv kan bidra till förklaringen och helhetsbilden. Exempelvis används vetenskapen för att förklara paranormala fenomen. Dock anser många människor att vetenskapen inte kan uttala sig i existentiella frågor, vilket visar en gräns för vetenskapen. Förklaringen av det oförklarliga växlar mellan vetenskapliga förklaringar och ändamålsförklaringar, vilket resulterar i ett kompletterande helhetstänkande. Många människor uttrycker en förhoppning om att allt hänger ihop och att vi människor är en del av den helheten.⁷

I Avhandlingen ”Att förklara det oförklarliga” finns ett avsnitt om paranormala erfarenheter och föreställningar knutna till döden. I livsåskådningsenkäten fanns en fråga om vad man tror händer efter döden. Sju olika svarsalternativ fanns som här redovisas rangordnade med det populäraste svarsalternativet först.

- Det finns något efter döden men jag vet inte vad.
- Inget – döden är slutet.
- Vi ingår i ett kretslopp och lever vidare i andra organismer.
- Vi återföds; efter döden föds vi om och om igen tillbaka till den här världen.
- Vi kommer antingen till himlen eller till helvetet.

⁵ Morhed, Sven-Eric. (2000) s 9-12.

⁶ Morhed, Sven-Eric. (2000) s 41-44.

⁷ Morhed, Sven-Eric. (2000) s 233-235.

- Vi kommer alla till himlen.
- Vi ingår i en evig lycksalighet efter det här livet.

Morheds enkät ger vid handen att 48% höll det för möjligt att det finns ett liv efter detta, i någon form. 41% av informanterna såg döden som det definitiva slutet. I vissa avseenden skilde sig svaren åt med avseende på ålder och kön. Kvinnor svarade i större utsträckning att de tror på någon form av tillvaro efter detta liv, även om de inte hade en bestämd uppfattning om hur den tillvaron är beskaffad. Exempelvis trodde dubbelt så många kvinnor som män på återfödelse. Någon skillnad, relaterad till kön, fanns dock inte bland de som trodde på den biologiska kretsloppstanken. Skillnader i svaren relaterade till ålder var ungefär desamma som till kön. D.v.s. fler unga trodde på någon form av tillvaro efter döden.⁸

⁸ Morhed, Sven-Eric. (2000) s 60-62.

Olika synsätt på livet efter detta

Hinduism

Enligt hinduismen dör kroppen men inte själen, atman. Atman ingår i återfödelsen eviga kretslopp, samsara, och målet för en hindu är att bli befriad från återfödelsen, d.v.s. att uppnå moksha. Moksha innebär att atman befrias från återfödelsen och uppnår fullbordan och blir ett med den gudomliga världssjälen brahman. Alla själar kommer en gång från den gudomliga världssjälen och moksha innebär att själen återförenas med världssjälen likt en droppe vatten som kommer åter till havet. Människan kan återfödas som en växt eller ett djur, som en annan människa här på jorden eller i en himmel eller ett helvete.

Hur livet blir efter döden, i vilken kropp man återföds eller om man uppnår moksha bestäms av hur människan levt sitt liv och vilka gärningar hon gjort. Detta kallas karma. För att uppnå moksha, eller åtminstone återfödas i ett bättre liv, finns flera vägar; kunskapens, handlingens och hängivenhetens väg. Kunskapens väg till moksha innebär att människan skall förstå verkligheten och förkasta det tillfälliga och illusoriska. Kunskapen kring verklighetens beskaffenhet och livets mysterium uppnås genom meditation, yoga med kontroll av andningen samt asketisk livsföring. Handlingens väg innebär att man i den här världen ska utföra de plikter och uppgifter som man i samhället har fått. Att handla är större än att inte handla och det är inte genom att avstå från handling som man uppnår frihet från handling säger man inom hinduismen. Att leva enligt handlingarnas väg innebär att handla osjälviskt och till Guds ära. Enligt hängivenhetens väg, som de flesta hinduer följer, hänger tron samman med kärleken till Gud. Genom att vara hängiven Gud, och helt överlämna sig till tron, kan människan gå från det tillfälliga till det eviga och absolut gränslöshet. Enligt denna väg är Gud inte den opersonliga brahman utan en personlig gestalt. Hängivenhetens väg innebär bhaktifromhet, d.v.s. hängivelse till en särskild Gud, inklusive rituella handlingar, ceremonier och offer. Enligt hängivenhetens väg är frälsningen, moksha, en gåva från Gud och inte resultatet av människans handlingar.

Inom hinduismen är det vanligt att man kremerar sina döda då elden anses befria själen från kroppen. Att få dö och brännas vid den heliga floden Ganges är en önskan hos många hinduer. Ganges heliga vatten anses renande och så att människans själ, atman, lättare kan återvända tillbaka till den gudomliga världssjälen brahman.⁹

Buddism

Buddismen har sina rötter i hinduismen, och därför finns här liknande tankar. Liksom inom hinduismen tror man inom buddismen på återfödelsens kretslopp. Den stora skillnaden mellan de två religionerna ligger dock i att man inom buddismen inte tror att människan har någon själ. Man tror att "själen" består av känslor, tankar och begär som inte har någon enhet, och personligheten förändras från dag till dag. Man tror således inte att det är själen som lever vidare utan karman. Människans karman är hennes tankar, ord och handlingar. Resultatet av människans karman i hennes föregående liv bestämmer under vilka omständigheter hon skall återfödas i återfödelsens kretslopp. På detta sätt får man, liksom inom hinduismen, skörda i nästa liv det som man sår i detta liv i form av tankar, ord och gärningar. Man kan återfödas på jorden, i någon himmel eller i något helvete. Lagen om återfödelsen samt om de moraliska och fysiska lagar som styr universum kallas dharma.

⁹ Orlenius, Kennert. (1990) s 142-144.

Beaver, Pierce (red.) m.fl. *Världens religioner – en innehållsrik handbok*. Verbum. 1998. s 187-192.

Målet för en buddist är att befrias från sin karman och återfödelsens kretslopp och därmed uppnå nirvana, utslocknandet. För att uppnå nirvana måste man komma till insikt om dharman och karman vilket bl.a. innebär att människans jag är en illusion, och att livet på jorden inte har något värde. Genom att följa den åttafaldiga vägen, som handlar om rätt kunskap, rätt beslut, rätt, tal, rätt gärning, rätt liv, rätt strävan, rätt tänkande samt rätt meditation, kan man nå insikt.

Nirvana innebär inte att jaget förintas utan istället innebär det en förändrad medvetandeform och som en motsats till den materiella världen är nirvana det eviga, det sanna och det absolut tillförlitliga. Nirvana innebär framför allt befrielse från och frånvaro av det lidande som kännetecknar livet för en människa som inte kommit till insikt. Genom meditation kan man uppleva nirvana redan innan döden. Upplevelsen blir dock ofullständig eftersom dharmen fortfarande verkar.

För en buddist är själva dödsögonblicket av stor betydelse. Det är viktigt att det råder lugn och en god sinnesstämning för att personen skall kunna gå in i nästa tillvaro med frid och ro och för att detta skall präglade personens nästa tillvaro.¹⁰

Judendom

Grundtanken och uppkomsten av judendomen är att Gud och det judiska folket har ett förbund som innebär att judarna är Guds eget folk för att Guds vilja skall kunna ske på jorden. Detta förbund innebär att för judarna är det det jordiska livet som är viktigt, inte vad som händer då vi dör.

I bibelns äldre texter finner man inga tankar om vad som händer då vi dör men utifrån raderna i 2 Mos 32:33 ”De som syndat mot honom skall utplånas ur hans bok” har en föreställning kring belöning, bestraffning och den gudomliga rättvisan utvecklats. Denna har senare övertagits av både kristendom och islam. Denna högre rättvisa bygger på tron på en rättvis Gud, men också på tron på Gud som domare. På den yttersta dagen skall Gud döma människan efter hennes gärningar på jorden. Människor som gjort gott och levt rättfärdigt skall belönas medan de som gjort ont och levt syndigt skall bestraffas.

Inom judendomen finns flera parallella föreställningar om livet efter detta, såsom paradiset, Messias ankomst till jorden och ett liv i Messias rike samt de dödas uppståndelse och föreställningen om ett liv i det förlovade landet. Med tiden har tron på uppståndelsen, som de rättfärdigas eviga förbindelse med Gud, blivit mer utpräglad. Uppfattningarna är dock delade om uppståndelsen är fysisk, d.v.s. föreställningen om ett liv i det förlovade landet, eller om det rör sig om andlig uppståndelse.

Eftersom det inte finns någon text i bibeln som direkt talar om livet efter detta råder det även delade meningar om det bara är de rättfärdiga som kommer att återuppstå eller om det även är de människor som levt orättfärdigt. Talmud nämner dock några grupper av människor som inte kommer att återuppstå, exempelvis övermodiga och okunniga. I den rabbiniska litteraturen står även att de som inte tror på återuppståndelsen inte kommer att ta del av återuppståndelsen.

Som en följd av bibelns ord om att människan skall återvända till jorden bränns inga kroppar inom judendomen utan endast jordbegravning praktiseras.¹¹

¹⁰ Boisselier, Jean. *Buddhan och vägen till visdom*. Berghs förlag, Stockholm 1995. s 53-61. Orlenius, Kennert. (1990) s 144-147. Beaver, Pierce (red.) m.fl. (1998) s 226-235.

Kristendom

Den kristna religionen härstammar direkt ifrån judendomen, men föreställningen om och beskrivningen av vad som händer då vi dör ser annorlunda ut inom kristendomens Nya Testamente än inom judendomen och Gamla Testamentet.

Liksom Gud är människan en treenighet, bestående av kropp, själ och ande. Kroppen är den fysiska kroppen, själen är människans tankar och känslor och anden är människans kontakt med Gud. Ofta ses själen och anden som en. Enligt kristendomen är inte kroppen och själen åtskilda på samma sätt som inom hinduismen. Istället tror man att både kroppen, själen och anden lever vidare efter döden, även om kroppen antar en annan, förhärliagd, felfri och oförgänglig form.

Enligt bibeln dör människorna som en följd av de första människornas synd. I 1 Kor 15 berättas det om att Jesus var den förste som besegrade döden och återuppstod. Därför kan alla vi människor en dag uppstå i gemenskap och kärlek med Gud. Denna gemenskap finns i en tillvaro oberoende av tid och rum, men hur det livet kommer att gestalta sig är till stor del ett mysterium enligt kristendomen.

I bibeln finns både himlen och helvetet beskrivet. Hur dessa bibelställen skall tolkas finns det olika uppfattningar om inom kristendomen. Den gemensamma uppfattningen är dock att den som tar avstånd från Gud och väljer att leva bortvänd från honom inte kommer att nå gemenskapen med Gud i livet efter detta. Liksom inom judendomen är Gud en rättvis domare som dömer människornas gärningar. Den slutliga domen kommer dock inte förrän efter döden. De människor som levt rättfärdigt belönas med att uppgå i det eviga livet. Det eviga livet beskrivs i bibeln som saligheten att stå ansikte mot ansikte med Gud och att sitta till bords med Herren samt att härska med Gud från evighet till evighet. I övrigt är beskrivningarna sparsamma. De som levt syndfullt och dött i dödssynd straffas tredubbelt genom förlusten av Guds anblick, den fysiska smärtan och det egna samvetets plåga. Detta torde ske i helvetet. Inom kristendomen råder dock delade meningar om straffen i helvetet är eviga eller inte. Enligt vissa kristna skulle eviga straff i helvetet strida mot Guds godhet.

Den katolska delen av kristenheten tror att det bara är helgon som kommer direkt till himlen. Alla andra människor måste renas i skärselden för att sedan nå himlen.

Enligt den traditionella protestantiska kristenheten skall Messias andra återkomst komma efter en tid av nedgång och förfall. Messias skall då återupprätta Guds rike som skall vara i 1000 år. Därefter kommer Jesus att döma alla människor, levande och döda, till antingen himlen eller helvetet.¹²

Islam

Inom Islam är livet efter detta och vad som händer då vi dör av central betydelse för en muslim i detta liv. För en muslim är det viktigt att leva rättfärdigt, moraliskt rätt, ansvarsfullt, med goda gärningar och i enighet med Gud. Det är alltså inte bara tron på Gud som är viktig utan också att denna omsätts i handling i goda gärningar mot andra människor.

¹¹ Jensen, Tim. Rothstein, Mikael. (1997) s 217-249. Orlenius, Kennert. (1990) s 139-140. Hattstein, Markus. *Världens religioner*. Könenmann. Köln. 1997. s 64-65.

¹² Orlenius, Kennert. (1990) s 147-148. Hattstein, Markus. (1997) s74-76.

Liksom inom judendom och kristendom är tron på en rättvis Gud, men också Gud som domare, av central betydelse inom islam. På domens dag skall Gud väcka de döda ur deras gravar och döma dem utifrån deras gärningar i livet som de då får stå till svars för. I Koranen står det att god är förbarmande och nådig, men ingen människa kan vara säker på att få komma till himlen. Guds dom skiljer agnarna från vetet, de fördömda från de frälsta.

I koranen finns målande beskrivningar av både himlen och helvetet. Helvetet beskrivs bl.a. i ord som ”elden som är beredd åt de otrogna”.¹³ Tidigare tolkade många koranens beskrivning av helvetet bokstavligt men numera ser allt fler beskrivningen som en bild av ett liv utan Gud. Himlen beskrivs som himmelska trädgårdar med överflöd av mat, fröjder för sinnena och kärlekskonster.

Liksom inom judendomen praktiseras endast jordbegravning eftersom kroppen och själen är en enhet. Tron att allting skall återvända till sitt ursprung innebär att kroppen, som fått näring av jorden, också skall återvända dit.¹⁴

New Age

Inom New Age¹⁵ är det svårt att säga att någon speciell, vedertagen, tro om livet efter detta, vad som händer då vi dör, gäller. Tanken på karman och reinkarnation har dock slagit rot i Västerlandet. Föreställningarna, begreppen och användningarna av dessa som skapades i 1800-talets nyreligiösa anda, skiljer sig dock från det hinduistiska tänkandet på flera punkter. Framför allt är det den grundläggande tanken på att alla själar, atman, är sprugna ur och sammanlänkade av den gudomliga världssjälen brahman, som inte finns inom New Age. Inte heller tror man att man som människa kan återfödas som någon annan varelse än en människa. Även karmanbegreppet, som har sitt ursprung i de österländska religionerna, har genom teosofin omskapats till ett modernt, enhetligt begrepp med en betydelse som inte återfinns i österlandet.

Reinkarnationstron inom New Age har två former. Den ena, som saknar djupare filosofisk grund, innebär en diffus tro på att man antagligen kommer att återfödas. Den andra härstammar från teosofin¹⁶ och spiritismen och har många anhängare inom New Age. Enligt denna tro återföds man gång på gång för att i varje liv lära sig nya saker och få nya erfarenheter, med utgångspunkt i erfarenheterna i de förra livet. För varje liv sker alltså en utveckling.

I samband med olika företeelser inom New Age stärks föreställning om att människorna lever flera liv – som människor. Olika medier säger sig ha kontakt med avlidna människors andar och att låta sig hypnotiseras för att minnas fragment från sina tidigare liv är vanligt.¹⁷

Ateism / naturvetenskapen

Redan i bibelns psaltare skrev man att ”Dårarna säger i sina hjärtan, det finns ingen Gud!”¹⁸ Den ateistiska uppfattningen att det inte finns någon Gud är således inte ny, den fanns även i

¹³ *Koranen*. Wahlström & Widstrand. Stockholm. 1994. sura 56.

¹⁴ Jaffer, Asgharali. *Den islamiska lärans grunder*. Märsta. 1989. Orlenius, Kennert. (1990) s 140-141. Hattstein, Markus. (1997) s 99.

¹⁵ Begreppet New Age är ett lånord från engelskan som saknar definition inom det svenska språket, möjligen skulle begreppet nyandlighet kunna användas.

¹⁶ Teosofi: skiftande religiösa åskådningar som genom mystik eller filosofi ställer upp system för förklaring av tillvarons gudomliga krafter.

¹⁷ Hammer, Olav. *På spaning efter helheten. New Age en ny folkstro?* Wahlström & Widstrand. Stockholm. 1997. s 96-98.

Indien 500 f.Kr och i det antika Grekland. För en människa som inte tror på Gud är det också svårt att tro på någon form av liv efter detta, såsom vi i olika former kan se inom de olika religionerna. Enligt denna uppfattning är allt liv slut för en människa i och med att hon dör. Detta är också uppfattningen inom naturvetenskapen.

Den ateistiska uppfattningen kan innebära att man inte behöver vara rädd för att dö eftersom man inte kan bli dömd av någon Gud, och därmed också att man inte i samma utsträckning som inom någon av religionerna behöver stå till svars för sina handlingar. Den ateistiska synen kan dock innebära att detta jordeliv tillmäts större betydelse eftersom man är av uppfattningen att det inte ges någon fler chans och att detta liv inte följs av något bättre. Det är ju också, enligt denna uppfattning, såsom man levtt sitt jordeliv som man lever vidare i andra människors minnen.

För en människa med den ateistiska eller naturvetenskapliga uppfattningen är formerna av fortsatt liv på helt andra plan än föreställningarna inom de olika religionerna. Dels tror man att människans atomer lever vidare på molekylär nivå, d.v.s. i och med att kroppen förmultnar ger den näring åt och upphov till nytt liv i form av växter och djur. Denna uppfattning fanns redan hos epikuréerna i det antika Grekland. Dels tror man på fortsatt liv genom att varje människa skapar förväntningar innan hon föds och efterlämnar avtryck som lever vidare i andra människors minnen efter det att hon dött.¹⁹

¹⁸ *Bibeln*. EFS förlaget. Uppsala. 1990. Psaltaren 14:1

¹⁹ Orlenius, Kennert. (1990) s 136-137.

Resultat av enkätundersökningen

I analysen av enkätsvaren har följande fem kategorier av föreställningar om vad som händer då vi dör kommit fram:²⁰

- Himmel- eller helvetestanken
- Reinkarnationstanken
- Ateistisk / naturvetenskaplig tanke
- En föreställning om att något högre men svårförståeligt händer
- Ingen föreställning om livet efter detta

Himmel- och helvetestanken

Föreställningen om himmel och helvete är den kategori som minst antal svarande har valt. Endast tre kvinnor och fyra män, d.v.s. totalt 7 stycken av de svarande tror på att det är himlen eller helvetet som väntar efter döden. Fördelningen mellan könen är således tämligen jämn. Fördelningen mellan åldrarna visar dock att fler äldre än yngre tror på himmel och helvete. En svarande inom var och en av åldersgrupperna 20-29, 30-39 och 50-59 har denna föreställning, samt fyra inom åldersgruppen 60-69.

Inom denna kategori finns de personer som i enkäten valt svarsalternativ 2, d.v.s. ”Antingen kommer man till himlen eller till helvetet” (tre män och en kvinna, totalt fyra stycken) samt de som under svarsalternativ 4, det egna alternativet, angivit att de tror att själen lever vidare i himlen men att de inte tror på helvetet (två kvinnor och en man, totalt tre stycken).

Jag tror alla går vidare till en himmelsk tillvaro. Har svårt att tro att några skall behöva komma till helvetet. Vi kanske benådas. Det kanske finns graderingar, mer eller mindre himmelsk himmel. Men jag vill inte tro på eviga plågor.²¹

Tre personer (tre män) anger att det är hur man lever sitt liv på jorden som avgör om man kommer till himlen eller till helvetet. Tankar och handlingar mot andra människor anges av två män som det som främst avgör var man hamnar. En person (en man) tror på himmel och helvete, men vart man hamnar beror inte på hur man levt sitt liv.

Tre personer (två män och en kvinna) anger att de tror på att det är en högre makt som avgör vem som skall komma till himlen och vem som skall komma till helvetet. En man anger dock alternativet att urvalet kanske sker automatiskt.

Endast två personer (två män) anger att de tror att man kan genomgå någon form av prövning där själen kan renas för att sedan nå himlen. En av männen tror att vissa kommer direkt till himlen men att de osäkra korten kan renas från synd. De tre personer som tror att själen lever vidare i himlen men att alternativet helvetet inte finns tror följaktligen att själen kommer direkt till himlen.

Reinkarnationstanken

Föreställningen om reinkarnation är den föreställning som näst flest antal svarande har valt. 18 kvinnor och sju män, d.v.s. totalt 25 stycken tror på att själen återföds efter döden. Fördelningen mellan könen är således ojämn. Fler än dubbelt så många kvinnor som män har

²⁰ Den totala fördelningen av enkätsvaren syns i tabellen i bilaga 2.

²¹ Kvinna 60+.

en föreställning om reinkarnation efter döden. Fördelningen mellan åldrarna är dock något mer jämn, även om ingen man mellan 40-59 år svarade att de trodde på återfödelse. I övriga åldersgrupper ligger antalet svaranden mellan tre till åtta stycken. Kvinnor mellan 30-39 år är den grupp där flest tror på reinkarnation.

Inom denna kategori finns de personer som i enkäten valt svarsalternativ 3, d.v.s. ”Själén återföds i en annan kropp här på jorden.” (sju män och 14 kvinnor, totalt 21 stycken) samt de som under svarsalternativ 4, det egna alternativet, angivit att de tror att själen lever vidare i någon form här på jorden (fyra kvinnor).

I analysen av de enkäter där de svarande angivit att de tror på reinkarnation finner jag att den form av reinkarnation som de svarande åsyftar snarare är tanken på återfödelse som man finner inom New Age än inom de österländska religionerna. Detta grundar jag på att ingen av de svarande, ens i de vagaste ordalag, under frågan ”När slutar vi återfödas och vad händer då?” har angivit att målet är att bli ett med världssjälen eller att nå Nirvana och i båda fallen att sluta återfödas. Jag är dock tveksam till om personer som tror på reinkarnation är medvetna New Age-anhängare. Flera har t.ex. angivit att de kan återfödas som ett djur eller en växt, vilket inte stämmer med reinkarnationstanken inom New Age. Gränserna för vad som är New Age eller inte är dock så flytande att jag ändå placerar de svarande inom denna grupp.

De personer som svarat att de tror på återfödelse kan delas in i två undergrupper: de som är tydliga och bestämda i sin uppfattning, och de som är vaga i sina svar. 20 stycken (14 kvinnor och sex män) är tydliga och fem stycken (fyra kvinnor och en man) är vaga i beskrivningen av sin föreställning om livet efter detta.

16 personer (tolv kvinnor och fyra män) har givit ett svar på frågan ”Vad är det som avgör i vilken kropp vi återföds?”. Nio personer (åtta kvinnor och en man) har svarat att det är vad man har kvar att lära som avgör i vilken kropp man återföds. Tre av dessa anger att själen väljer själv den kropp som den skall återfödas i, medan en kvinna anger att det är en högre makt som avgör detta. Fem personer (tre kvinnor och två män) anger att det är slumpen som avgör i vilken kropp som själen återföds till i nästa liv. Endast en kvinna anger att det som avgör i vilken kropp man återföds i är hur man levt och tagit till sig sina livsuppgifter i det tidigare livet. En man anger att det är tillgängligheten på kroppar som avgör i vilken kropp vi återföds.

15 kvinnor och sju män, d.v.s. totalt 22 personer svarade på frågan ”Varför återföds vi?”. 15 av dessa (tio kvinnor och fem män) svarade att vi återföds i flera liv för att lära oss nya saker.

Jag tror att vi återföds flera gånger för att lära oss nya saker i varje liv. Mellan livet tror jag att vi är andar som vakar över våra nära och kära. Jag tror att slutmålet är en förening med andra själar och med Gud.²²

Fyra kvinnor och en man, totalt fem personer, hänvisar till ett själarnas kretslopp som anledning till återfödelsen.

För att allt måste födas med en själ och varifrån skulle själarna komma om inte allt gick runt?!²³

²² Kvinna 24 år.

²³ Kvinna 61 år.

Två personer, en man och en kvinna, uppger att vi återföds för att livet på jorden är så kort och att allt inte bara kan vara slut efter detta.

14 personer, tio kvinnor och fyra män, har svarat på frågan ”När slutar vi återfödas?”. Sex kvinnor och fyra män, totalt tio personer har svarat att våra själar aldrig slutar att reinkarneras, återfödelsens kretslopp är evigt. Fyra kvinnor har svarat att våra själar upphör att återfödas då vi blivit fullärda.

Endast två kvinnor har svarat på vad som händer då själen slutar att återfödas. En anger att då får själen ro, den andra anger att själen återförenas med Gud och andra själar.

Ateistisk / naturvetenskaplig tanke

Den ateistiska eller naturvetenskapliga tanken är det i särklass populäraste föreställningen om vad som händer då vi dör i den genomförda enkätundersökningen. 43 personer av 100 svarande har valt detta alternativ. Av dessa är 21 stycken kvinnor och 22 stycken män. Könsfördelningen är således mycket jämn. Även fördelningen mellan åldrarna kan sägas vara relativt jämn. I varje åldersgrupp finns mellan fyra och tolv personer som sluter sig till den ateistiska eller naturvetenskapliga tanken. Män i åldrarna 40-59 år är den grupp där flest valt detta alternativ.

Inom denna kategori finns de personer som i enkäten valt svarsalternativ 1, d.v.s. ”Det händer ingenting. Allt är slut och vi existerar inte längre i någon form.” (17 kvinnor och 17 män, totalt 34 stycken) samt de som under svarsalternativ 4, det egna alternativet, angivit att de tror vi lever vidare genom de spår vi satt på jorden med våra gärningar och i andra människors minnen samt genom att vår kropp förmultnar och ger liv åt andra organismer (nio personer, fyra kvinnor och fem män). Jag har i min analys behandlat dessa två olika alternativ som ett, eftersom de som valt svarsalternativ 1 med största säkerhet inte nekar till att livet fortsätter på molekylärnivå samt att vi efter vår död lever kvar i andra människor minnen. De personer som valt att fylla i det egna alternativet har alla varit noggranna med att påpeka att döden inte innebär ett slut utan att vi i och med detta fortsätter att vara en del av det naturliga och eviga kretsloppet som omsluter allt i naturen.

Liksom löven faller på hösten återbördas vi till det kretslopp som uppstod i samma stund som jorden bildades. 'Av jord är du kommen, av jord skall du åter varda.' Död och levnad, att äta eller ätas är en del av livet och döden är vår slutstation. Vår död skänker dock förutsättningar för nytt liv, vi överlämnar vår plats åt någon annan, t.ex. våra barn. De fallna löven skänker mylla och förutsättning för nästa års blad. Träden skulle annars utarmas på sikt.²⁴

Något högre men svårförståeligt

Föreställningen om att något högre men svårförståeligt händer med vår själ då vi dör angavs av 16 personer, 5 kvinnor och 11 män. Detta innebär att könsfördelningen är ojämn då fler än dubbelt så många män som kvinnor svarat så. Åldersfördelningen är dock något mer jämn då varje åldersgrupp har mellan en till fem svarande med denna föreställning.

De personer som finns i denna kategori har alla svarat under enkätens svarsalternativ 4, det egna alternativet. Observera att det i enkäten inte fanns något förskrivet alternativ med detta innehåll. De svar som i min analys har bildat denna kategori är de som anger att de inte tror att allt är slut utan att själen lever vidare på en annan plats än jorden eller himlen. Dessa svar

²⁴ Man 50 år.

är inte bestämda och tydliga i sin beskrivning av föreställningen om vad som händer då vi dör, livet efter detta är svårt för oss här på jorden att förstå. Inget svar under denna kategori ger vid handen att det kan vara en sämre plats, exempelvis helvetet, som väntar. Istället signalerar flera att det är någonting gott som väntar, en bättre tillvaro än här på jorden.

Jag tror att vi tas omhand på något vis, av en god kraft. Jag tror inte att vi återföds här på jorden. Dit vi kommer är det bättre än här men jag vet inte om jag tror på himlen. Jag tror på att det goda väntar, men det är svårt att förstå i jordelivet.²⁵

Fyra män anger att de tror att det är en högre makt, eller kraft, som råder och som vi närmar oss efter vår död.

Tre personer, 2 kvinnor och 1 man, anger paranormala fenomen såsom spöken, skyddsänglar och nära-döden-upplevelser, som ett bevis på att det finns ett liv efter detta.

Med tanke på vad vissa personer upplevt med ljuset i tunneln så bör ju någonting ske, men jag har ingen tydlig föreställning om vad. Kroppen dör men själen lever vidare i någon form. Själen = den mest övergripande tanken som styr allt.²⁶

Ingen föreställning om livet efter detta

Som sista svar i enkätundersökningen fanns alternativet ”Jag har ingen som helst föreställning om vad som händer då vi dör”. Tre kvinnor och sex män, totalt nio personer, valde detta alternativ. Kön fördelningen var således ganska ojämn då dubbelt så många män som kvinnor angav att de inte hade någon föreställning om livet efter döden. Personer som gav detta svar var jämnt fördelade, med en eller två personer i alla åldersgrupper, utom bland 20-29-åringar där ingen gav detta svar.

Påverkan

Under varje svarsalternativ i enkäten fanns frågan ”Vad tror du har påverkat dig i din uppfattning?”. 66 personer, 40 kvinnor och 26 män, angav en faktor till vad som i någon form påverkat dem till sin föreställning om vad som händer då vi dör.²⁷ De olika faktorerna kan delas in i fyra huvudgrupper:

- *Påverkan utifrån.* Totalt 48 personer, 32 kvinnor och 16 män, anger någon form av påverkan utifrån. Denna påverkan utifrån anges ha kommit från livets erfarenheter, andra människor, religioner, vetenskap och utbildning samt berättelser. Livets erfarenheter anges som påverkan antingen generellt eller att någon specifik händelse har lett till att föreställningen om vad som händer då vi dör påverkats.

Egen erfarenhet då mitt barn dog vid 15 månaders ålder.²⁸

En nära-döden-händelse.²⁹

De människor som anges ha påverkat flertalet av undersökningspersonerna är föräldrar, lärare och präster samt äldre släktingar. Religion anges som faktor antingen generellt eller preciserat till vilken religion och exempelvis genom böcker eller kyrkan. Vetenskap och

²⁵ Man 28 år.

²⁶ Man 61 år.

²⁷ Fördelningen mellan påverkansfaktorerna syns i tabellen i bilaga 3.

²⁸ Man 49 år.

²⁹ Man 54 år.

utbildning anges som generell påverkansfaktor. Berättelser, böcker och TV-program främst om nära-döden-upplevelser och andra paranormala fenomen anges också som en faktor för påverka utifrån av den egna föreställningen om livet efter detta.

- *Ändamålsförklaring.* Med ändamålsförklaring avser jag de förklaringar som i sig fyller ett ändamål eller ett syfte.

Rädsla för att det faktiskt tar slut.³⁰

En önskan om att nära och kära skall finnas kvar.³¹

- *Logik eller uteslutningsmetod.* Denna förklaring till den egna föreställningen om vad som händer då vi dör anges av nio personer, sex kvinnor och tre män. Samtliga nio personer ansluter sig till den ateistiska / naturvetenskapliga uppfattningen.
- *Intuitiv känsla.* Fem personer, en kvinna och fyra män, anger att de har fått sin föreställning om vad som händer då vi dör genom en intuitiv, självklar känsla, utan påverkan utifrån.

Huvudgruppen ”påverkan utifrån” kan alltså delas in i fem undergrupper vilket totalt ger nio olika faktorer till vad som påverkat undersökningspersonernas föreställning om vad som händer då vi dör.

Det är viktigt att komma ihåg att alla människor som har en uppfattning om livet efter detta har blivit påverkade på ett eller annat sätt från olika håll, men att detta i många fall kan ligga på ett omedvetet plan och därför kan vara svårt att redogöra för.

Diskussion

Med utgångspunkt i genomförd enkätundersökning verkar det som att de allra flesta människor har funderat över frågan om vad som händer då vi dör och har därmed en uppfattning om livet efter detta. Endast nio av informanterna har angivit att de inte har någon som helst föreställning om vad som händer då vi dör. Att andelen svarande med en tydlig föreställning om livet efter detta är så stor är dock inte konstigt då frågeställningen är en av de stora livsfrågorna som de flesta människor någon gång tänker på. Men med tanke på att det faktiskt inte är någon som kan sägas veta helt säkert vad som händer då vi dör, har förhållandevis få informanter svarat att de inte har någon som helst uppfattning om vad som händer då vi dör. Det är dock dubbelt så många män som kvinnor som angivit att de inte har någon som helst uppfattning om vad som händer då vi dör. Detta skulle möjligen kunna mynna i frågan om kvinnor är mer intresserade av att grubbla över livsfrågor än män.

Den i särklass lägsta svarsfrekvensen på alternativet himmel och helvete kan vara en återspeglning av den i Sverige utbredda sekulariseringen. Sekulariseringens utbredning under 1900-talet skulle också kunna visa sig i resultatet att fler äldre än yngre valt detta svarsalternativ. De som gett uttryck för sin föreställning om himmel och helvete verkar dock inte helt ansluta sig till varken den katolska eller lutherska läran då helvetet bland de flesta av dessa informanter är starkt nedtonat, eller helt ”bortvalt”. Detta skulle dock kunna sägas vara en spegling av det faktum att man inom Svenska Kyrkan idag talar om, och betonar, helvetet i betydligt mindre utsträckning än man tidigare gjort. Föreställningen om himlen, utan helvetet,

³⁰ Man 31 år.

³¹ Kvinna 40 år.

skulle även kunna vara ett uttryck för en privat religiositet som inte fullständigt finner grund inom kyrkan, men som känns bättre och mindre hotfull än den traditionella inom den kristna kyrkan. Att det inte till fullo är den traditionella kristna läran som speglas i informanternas svar syns också vid uppfattningen om skärselden samt huruvida det är människornas tankar, ord och gärningar som avgör vår destination i livet efter detta. Det är dock mycket intressant att föreställningen om himmel, och helvete, inte automatiskt är kopplat till föreställningen om en högre makt, den dömande Guden, vilket endast tre personer angivit. Gud omnämns dock både bland de reinkarnationstroende och bland de som tror på något högre men svårförståeligt, dock inte särskilt frekvent.

Föreställningen om att våra själar återföds i ett nytt liv var det näst populäraste svarsalternativet bland informanterna, men också det svarsalternativ som visar på störst spridning bland svaren på underfrågorna. Det är, som jag tidigare skrev, tydligt att informanterna inte avser den reinkarnation som man finner inom de österländska religionerna. Frågan är dock om man kan anta att de är medvetna New Age-anhängare eller ej. Svaret är troligen att det i de flesta fallen snarare rör sig om "home-made-believes" än renodlat New Age-tänkande. Detta grundas i analysen av svaren beträffande i vilken kropp man återföds, varför vi återföds och när vi slutar återfödas. Svaren visar en vid spridning och många kan inte placeras inom New Age. Antalet informanter, 25 personer, som gav uttryck för sin föreställning att själen återföds i en annan kropp här på jorden är, bortsett från den ateistiska / naturvetenskapliga tanken, den största i enkätundersökningen, d.v.s. det är den största gruppen som ger uttryck för en ur flera perspektiv religiös föreställning. Detta är intressant eftersom den vittnar om en stor andel privat religiositet som inte kommer till uttryck i någon kyrka eller trossamfund och därmed kanske ofta räknas till den sekulariserade gruppen. I undersökningen var det övervägande delen kvinnor som gav uttryck för att själen återföds i en annan kropp här på jorden. Med anledning av detta skulle man kunna fråga sig om det till största delen är kvinnor som, då de lämnar den kristna läran, i sina vidare funderingar sällar sig till de reinkarnationstroende.

Den ateistiska / naturvetenskapliga föreställningen var den i särklass populäraste i enkätundersökningen. Detta skulle kunna ses som en spegling av det sekulariserade Sverige och den stora tilltro till vetenskapen som enligt Morhed präglar västerlandet. Den ateistiska / naturvetenskapliga tanken är den som på ett sätt skiljer sig från de övriga. Föreställningarna om himmel och helvete, reinkarnation och något högre men svårförståeligt fokuserar på vad som händer med människans medvetande, själen. Dessa föreställningar bortser inte från det vetenskapligt bevisade i vad som händer med kroppens atomer under förmultningsprocessen, eller från att man efter sin död lever kvar i andra människors minne, men det är inte här som fokus ligger. Den ateistiska / naturvetenskapliga tanken räknar dock inte med medvetandet som någonting skilt ifrån kroppen varför själen inte heller kan fortsätta leva då kroppen har dött. Detta resulterar i att fokus för den ateistiska / naturvetenskapliga tanken skiljer sig från de övriga föreställningarnas. Även om de som under svarsalternativ fyra, det egna alternativet, påpekat att man efter sin död fortsätter vara en del av det eviga och naturliga kretsloppet finns det ingenting som tyder på att detta kretslopp skulle vara någonting annat än det biologiska här på jorden vilket, såvitt naturvetenskapen kan bevisa, inte innehåller någon själ eller medvetande. Detta skulle kunna sammanfattas med tanken att naturvetenskapen fokuserar på de fysiska molekylerna och religiösa tänkandet på medvetandet, själen. Eftersom de fokuserar på olika delar av människan så skulle de två egentligen inte kunna jämföras, men en jämförelse blir ändå intressant ur detta perspektiv då naturvetenskapen helt bortser från människans medvetande, själen, vilken inom religionerna även den är föremål för en fortsättning efter detta liv.

Föreställningen om att något högre men svårförståeligt händer då vi dör uttrycker en tydlig tro på att någonting händer, dock inte vad. Enligt flera av informanterna med denna uppfattning är människan en del av del av ett större sammanhang som är för stort och komplicerat för att kunna förstås i sin helhet av oss. Det är dock tydligt, och mycket intressant, att den tillvaro som väntar i livet efter detta inte är en sämre plats än denna världen, såsom exempelvis ett helvete! Man skulle kunna påstå att detta därför är en tydligt positiv tro på livet efter detta. De informanter som under svarsalternativ fyra, det egna alternativet, givit uttryck för något högre men svårförståeligt kan delas in i två grupper. De som i tydliga ordalag formulerar sin föreställning, och de som är betydligt mer vaga i sin beskrivning. Eftersom kategorin till sin natur är sådan att den inte kan ge en tydlig bild av föreställningen om livet efter detta, är det dock oklart om skillnaden återspeglar skillnader i föreställningarna eller inte, eller kanske bara hur väl man kan formulera sig i det svenska språket. Bland informanterna som angivit denna föreställning skulle dock de som tror på någonting men inte vet på vad, eller som inte hittat rätt bland de traditionella föreställningarna, kunna finnas. Här skulle också de kunna finnas som tack vare mycket eget grubblande kommit fram till sin föreställning om en större, och för oss oförståelig, helhet som människan är en del av.

I samtliga fyra föreställningar om vad som händer då vi dör finns en kretsloppstanke, en tanke på kontinuitet, som till viss del är gemensam och till viss del skiljer sig mellan de olika kategorierna. I den kristna föreställningen finns kontinuiteten i tanken på en fortsättning för själen i himlen eller helvetet, men även kretsloppstanken i orden ”Av jord är du kommen. Jord skall du åter varda.” I reinkarnationstanken finner man det andliga kretsloppet i föreställningen om själens återfödelse, men också i det naturvetenskapliga, biologiska kretsloppet som utgör fortsättningen för en människas atomer. Den ateistiska / naturvetenskapliga föreställningen skulle kunna se döden som det definitiva slutet, men här ges också uttryck för kontinuitet i och med att man då man dör lever kvar i andra människors minnen i och med det man sagt och gjort. Tanken på kretslopp och kontinuitet finner vi också i tron på något högre men svårförståeligt i och med att själen fortsätter och blir en del av ett större sammanhang. Det är intressant att trots att föreställningarna för övrigt kan skilja sig vida från varandra så är det tydligt att tanken på kontinuitet, och kretsloppstanken, är viktig inom alla föreställningar. Kanske är detta ett uttryck för en för människorna gemensam önskan om att vi skall spela roll, inte bara för oss här och nu, utan på något sätt i ett större sammanhang. Kanske är detta mer kulturellt betingat än det har att göra med religiositet. Det är också mycket intressant att en av informanterna använder sig av en av naturvetenskapens lagar som argument för reinkarnation av själen.

Livet är energi. Energi är oförstörbar och kan endast omvandlas till andra former av energi.³²

Med fokus på vad som påverkat informanternas föreställning om vad som händer då vi dör är det tydligt att de flesta påverkats av andra människor och av egna livserfarenheter. I detta ser jag ingenting anmärkningsvärt. Det är dock värt att notera att på tredje plats bland påverkansfaktorerna kommer logik och uteslutningsmetod, speciellt då samtliga av dessa informanter anslöt sig till den ateistiska / naturvetenskapliga synen på livet efter detta. Detta kan nämligen kopplas till resultatet i Sven-Eric Morheds avhandling ”Att förklara det oförklarliga” som visar att vetenskapens orsak-verkan-förklaringar har smittat av sig på människornas vardagliga tänkande, sprungen ur en stark förnuftstro. Det är också intressant att flera av de informanter som angivit en ändamålsförklaring till sin föreställning om livet efter detta har mycket god insikt om att denna just är en ändamålsförklaring.

³² Kvinna 59 år.

*Jag tror så för att det känns tryggare och för att döden inte skall vara så hemsk.*³³

Det kan också vara värt att fundera på om de informanter som anger en intuitiv känsla som grund för sin föreställning om livet efter detta verkligen har en sådan, eller om detta är ett uttryck för att det är svårt att sätta fingret på vad som egentligen har påverkat ens uppfattning.

³³ Kvinna 25 år.

Resultat av intervjuerna

Intervjupersonernas föreställning om livet efter detta och hur de fått den

John: Jag skulle vilja säga att vi stiger in i en ny värld. Själen separeras från kroppen och kroppen blir kvar. Kroppen försvinner ju sedan genom förmultningsprocessen. Så själen stiger in i en ny värld, vilket antagligen är himlen eller helvetet. /---/ [Föreställningen] kommer nog från då jag var liten. Jag hade ganska mycket kontakt med kyrkan då jag var liten. /---/ Där tror jag mycket av min föreställning grundades. /---/ Jag har behållit min tro från barnaåren även om jag påverkats i olika riktningar under årens gång. /---/ Ibland har det kunnat vara svårt att behålla tron. Man kan säga att man har utsatts för prövningar. Kanske har min föreställning förändrats, jag vet inte, inte vid nåt speciellt tillfälle i alla fall. /---/ Våra ledare på lägren påverkade oss.

Saga: Kroppen dör ju och förmultnar i jorden. /---/ Själen tror jag lämnar kroppen i dödsögonblicket för att leva vidare i en annan form. /---/ Jag tror ju att man lever flera liv här på jorden. /---/ Då det är dags lever man ett till liv. /---/ [Föreställningen] kommer nog från många olika håll. Jag har en tro på Gud sen jag var liten. Och att det bara är kroppen som dör och att man finns kvar hos de sina, den tron fick jag nog när mormor dog, tror jag. /---/ Sen under gymnasiet, det var ju så mycket som hände då, då ifrågasatte jag allt. /---/ Så efter några år då jag sökte, eller famlade kanske, så kom jag fram till att den tro och föreställning som jag en gång haft, den kom jag tillbaka till. Jag skulle vilja påstå att jag påverkats både av mina föräldrar och av egna livserfarenheter.

Tycko: Rent fysiskt så vet vi ju vad som händer, man hamnar i jorden och så bryts man ner som allting annat. /---/ Vad som händer med själen eller anden är ju mycket svårare att säga. Jag har svårt att föreställa mig att det tar alldeles slut, utan jag tror att på nåt sätt försvinner själen in i något annat, liksom övergår i en annan form som vi inte förstår nu. /---/ Det finns en högre ordning. Vi är en del av den ordningen nu och vi blir en del av en annan ordning sen. Jag tror inte att det är så meningslöst att det bara finns en ordning här på jorden. /---/ Jag tror på en annan form av existens som vi inte förstår medan vi är här. /---/ Det är väl någonting jag kommit fram till. /---/ Jag kommer inte ihåg nån barnatro. Min tro har kommit av livserfarenhet. /---/ Jag kan säga att jag har ju inte kommit fram till den genom att prata med mamma och pappa. Den kontakt jag har med kyrkan idag den stärker mig i att jag inte tror på den gamla kristna uppfattningen så som den framställs av den kristna kyrkan idag.

Vincent: Så därför tror jag att det är en mild övergång. Egentligen så dör vi varje gång vi somnar, om vi inte är varse våra drömmar. Jag tror att "the long big sleep" och nattens sömn, de ligger egentligen väldigt nära. Men den där sista sömnen kanske man inte vaknar upp ifrån. För 15 år sedan skulle jag ha sagt att man vaknar inte. Men det vet jag inte eftersom jag har kommit fram till att jag inte kan tänka med intet. /---/ Livet är evigt. /---/ Igår planterade jag tre lavendelbuskar på min familjegrav, och grabbarna mina var med, så tog jag bort gräs och så kröp det fram en mask där och jag sa "Tjenare farsan!". /---/ Så på det viset finns det ju också en molekylär överföring. /---/ På det viset, rent molekylärt finns det också en evighet. /---/ Sen är det ju också minnet. /---/ Alltså så länge en människa minns en annan människa så lever hon. /---/ Det är naturligtvis en kombination men det som är dominerande är en grundläggande vilja att förstå en liten bit av tillvaron. /---/ Idag är jag ju mer..., jag kan mer och har fler svar, men det finns också fler frågor, och då är det ju som att ödmjukheten ökar. /---/ Det jag har haft besvär med i mitt liv är att såna som jag trott... /---/ som har gett sig ut för att stå för nåt /---/ de har inte levt upp till de ideal som de har försökt överföra på oss andra. /---/ Vissa personer har påverkat mig, men det är motsatsen till vad de stod för.

Av citaten framkommer det att var och en av intervjupersonerna ger uttryck för en föreställning om vad som händer då vi dör. John uttrycker sin tro på himlen eller helvetet och Saga ger uttryck för sin tro på reinkarnation. Tycko tror att någonting högre, men svårförståeligt, kommer att hända med själen då vi dör. Vincent är den som har en ateistisk / naturvetenskaplig uppfattning om vad som händer då vi dör. Han säger sig dock inte vara lika tvärsäker som för 15 år sedan. De övriga tre kan sägas vara säkra i sin tro, även om Tycko inte är säker på hur fortsättningen kommer att se ut, bara att det kommer en fortsättning. Tre av intervjupersonerna ger tydligt uttryck för sin föreställning att själen i dödsögonblicket lämnar kroppen för att, i någon form och på något sätt, leva vidare utanför kroppen. Två av intervjupersonerna uppger att de haft sin föreställning om livet efter detta sedan barnåren, även om den under årens lopp kan ha ifrågasatts eller utsatts för påverkningar. Det är också två av intervjupersonerna som anger livserfarenheten som grund för sin föreställning om livet efter detta, men bara en av dessa kan ange en speciell händelse som påverkat föreställningen. Alla fyra intervjupersonerna uppger att andra personer har påverkat dem i deras uppfattning. Två av intervjupersonerna uppger att påverkan gav en positiv effekt på föreställningen om livet efter detta och de två andra intervjupersonerna uppger att påverkan gav negativ effekt, d.v.s. att de påverkades till motsatsen till det som den påverkande personen stod för.

Diskussion

I intervjuerna framkommer det att tre av intervjupersonerna ger uttryck för sin tro att själen i dödsögonblicket lämnar kroppen för att leva vidare utanför den. Detta är vad Sven-Eric Morhed i sin avhandling "Att förklara det oförklarliga" kallar för en transcendent syn. En av intervjupersonerna har vad Morhed kallar för "materialistisk syn", d.v.s. en föreställning att människan inte har en själ skild från kroppen. Enligt den materialistiska synen lever människan vidare genom det biologiska kretsloppet, samt i andra människor minnen och genom sin avkomma. Denna föreställning ger intervjupersonen uttryck för. Det är dock intressant att oavsett vilken av de fyra föreställningarna man har, och som intervjupersonerna här representerar, verkar det vara mycket viktigt att man på något sätt lever vidare efter sin död.³⁴ Det skulle kunna vara så att det tar emot för alla människor att det efter detta liv är slut, på alla sätt, eftersom en sådan tanke skulle generera i flera jobbiga följdfrågor: Vad är meningen med mitt liv? Varför lever jag? Vad spelar jag för roll?

De fyra intervjupersonerna har ägnat olika mycket tid och engagemang åt funderingarna kring livet efter detta och det är tydligt att det inte alltid är så enkelt att peka på vad som har påverkat en i ens uppfattning. Intervjupersonerna ger dock livserfarenhet eller påverkan utifrån som faktorer. Det är intressant att två av intervjupersonerna uppger att de påverkats till att inte tro som dem de blivit påverkade av, bland dessa nämns kyrkan, lärare och präster.

Föreställningens konsekvenser i livet

John: Jag är nog inte aktivt kristen att jag går och talar om det hela tiden, eller utför handlingar för att köpa mig en plats. Jag tror nog mer att i det undermedvetna finns det, men det är inget jag tänker på medvetet. Livet bjuder så många olika förutsättningar och utmaningar. Man gör ju saker som inte räknas så gott på den stora meritlistan. Jag tänker inte på det men det finns där inne. /---/ Jag tror inte att det bara handlar om att vara rättfärdig. /---/ Jag tror att man kan göra gott på olika sätt och de som gör gott utan att det hörs och syns, de tror jag kommer till himlen. /---/ Jag vill ha en kyrklig begravning. Kremering kommer nog att vara ganska självklart, för det är den sed vi har, men egentligen har det ingen som helst betydelse för mig

³⁴ Detta diskuterar även Morhed s 64.

Saga: *Det får ju övergripande konsekvenser... Alltså jag försöker ju att göra gott. Att tankar, ord och gärningar skall vara goda, både mot mig själv och mot andra. Och så försöker jag satsa på kärlek och kunskap, det är viktigt för mig. Men det får också den konsekvensen att jag är inte rädd för att dö... fast det är ju lätt att säga då man tror att man har långt kvar... /---/ I jobbet får min tro den konsekvensen att då nån dött så öppnar jag alltid fönstret så att själen skall kunna fara iväg. Det är ju en symbolisk handling alltså, men ändå. /---/ Ärligt talat... det kvittar nog [hur jag begravs]. Om jag dör och de kan ha användning av mina organ so please, be my guest! Det vore väl ett av det finaste som kan hända då man dör, att man kan hjälpa nån annan. Jag har ingen önskan om att begravas hel för jag kommer ju inte att använda den här kroppen nåt mer. Men jag måste väl erkänna att tanken på att bli bränd inte tilltalar mig. Vi har inte den traditionen i familjen heller så tanken känns väldigt främmande. Och så vill jag bli begravd hemma, alltså inte hemma på gården utan i den stad där jag känner mig hemma, med min familj. Om jag tänker efter så kvittar det nog inte i alla fall.*

Tycko: *Jag tycker det har positiv påverkan generellt sett. Jag tror inte att det påverkar enstaka händelser eller enstaka handlingar men det påverkar en slags grundinställning att läget är positivt. Jag tror inte att den högre makten är så ond att den bestraffar. Jag tror att människan i grunden är god och vill göra gott. Var och en har ett personligt ansvar men jag hänger inte upp det på vad som kan hända sen. Det hänger inte ihop så. /---/ Hur jag vill bli begravd har jag inte funderat på. Det har ingen betydelse för mig, egentligen inte. Inte ur religiös betydelse eller för mitt liv efter detta. Det är mer praktiska konsekvenser för dem som kommer efter.*

Vincent: *Min föreställning får den konsekvensen att flugan blir ingen fågel, alltså det blir ingen högre livsform. Däremot så tror jag rent socialt och kulturellt så kan den förebild som jag skulle kunna vara för vissa personer kan göra att samhället utvecklas till en högre civilisatorisk nivå, eller åtminstone att en individ gör det. /---/ Ibland får det konsekvenser i mina handlingar. I samvetet är jag nog väldigt religiös fast jag är ateist. Det är mitt ansikte jag ser i spegeln, även efter döden, eftersom jag inte kan tänka med intet. Jag måste spela minst oavgjort med mig själv. Jag får inte gå under min medelmåttighet. Min syn på livet och döden är kravfylld. /---/ Men för mig så spelar det väldigt stor roll, eftersom vi inte enbart är en naturföreteelse vi människor utan vi är också en kulturell varelse. Jag har en humanistisk grundsyn, att det spelar roll vad vi gör hela tiden. Eftersom vi lever det här livet så är det här det gäller. Den enda nåd jag kan få är att jag sover gott eller att man blir bjuden på glass. /---/ Det har ingen betydelse för mig alls egentligen, men eftersom jag befinner mig i ett sammanhang, jag har ju barn och släktingar och så, och därför vill jag att det skall finnas en plats. /---/ Men jag är ju för det här med organdonation.*

Två av intervjupersonerna uppger att de är medvetna om de konsekvenser som deras föreställning om livet efter detta ger dem i livet idag. Dessa konsekvenser ter sig som en strävan att göra gott och att vara en god förebild men också i den praktiska och tydliga handlingen att öppna fönstret då någon dött. Två av intervjupersonerna uppger att deras föreställning om livet efter detta finns med dem och påverkar deras handlingar undermedvetet eller generellt, men att det inte är något som de är medvetna om eller tänker på. Tre av intervjupersonerna ger uttryck för att det har betydelse hur de blir begravda då de dör. Begravningens betydelse har dock ingen grund i föreställningen om livet efter detta utan i praktiska göromål, seder eller omsorg om de efterlevande. Två av intervjupersonerna nämner spontant sin positiva inställning till organdonation i samband med frågan om begravning.

Diskussion

Frågan om livet efter detta är en av människans stora livsfrågor och utifrån sin föreställning om vad som händer då vi dör handlar vi i livet idag. Som exempel på detta kan ges att en kristen gör gott för att komma till himlen. Föreställningen om livet efter detta kan dock ha dubbel effekt. En kristen som tror på himlen eller helvetet och den dömande Guden kan göra gott för att få komma till himlen, men också, teoretiskt sett, strunta i vad som är gott eller inte eftersom han eller hon i vilket fall förväntar sig finna nåd hos Gud. Likaså kan en människa med den ateistiska / naturvetenskapliga uppfattningen göra gott därför att eftersom vi bara lever ett liv så är det nu ”det gäller”, men också strunta i vad som är gott eller inte eftersom han eller hon inte tror på vare sig helvetet eller en sämre återfödelse. Av intervjuerna framkommer dock att ingen av de fyra intervjupersonerna anser att deras handlingar saknar betydelse. Det skulle kunna vara så att etiken, och samvetet, är djupt rotat hos människan oavsett kultur eller föreställning om livet efter detta. En parallell till detta skulle kunna dras till om en människa anser livet vara predestinerat eller ej. En människa som tror att livet i förväg är bestämt kan resonera som så att det kvittar vad hon eller han gör eftersom livet och dess utgång redan är utstakat och därmed ingenting som den enskilda människan kan råda över.

Föreställningen om livet efter detta kan alltså få övergripande, generella konsekvenser i en människas handlande men också i de enskilda handlingarna, såsom framkommer i intervjuerna. Synen på livet och döden visas exempelvis i inställningen till organdonation, då en person som av religiösa skäl vill begravas hel knappast låter donera sina organ, men också i hur en människa begravs samt i dödsannonser. Följande citat är från dödsannonser där det första visar på kristen uppfattning, det andra på reinkarnationstanken samt de två sista på ateistisk / naturvetenskaplig tanke:

*Sist, min Gud, jag dig nu beder: Tag min hand uti din hand,
Så att du mig alltid leder, Förer till ditt fröjdeland,
Varest endast allt besvär, Och när loppet slutat är,
Och jag dig min ande sänder, tag då den i dina händer.³⁵*

*Gråt ej vid min grav, Jag finns inte där,
Jag finns i solen spegelblänk på fjorden,
Jag finns i vindens lek över fälten,
Jag finns i höstens stilla regn,
Jag finns i vintergatans stjärnehär,
Och när ni i tidig morgon väcks av fågelkvitter
är det min röst ni hör,
Gråt ej vid min grav, Jag är inte död.³⁶*

*I minnet du lever, du finns alltid kvar.
I minnet vi ser dig, precis som du var.
Du fattas oss.³⁷*

*Solen har gått ned.
Tack för allt.³⁸*

³⁵ *Psalmboken*. Berlings. Lund. 1979. Psalm 400, vers 11.

³⁶ Dagens Nyheter 2001-08-31, del B, s 9.

³⁷ Dagens Nyheter 2001-08-30, del B, s 12.

³⁸ Dagens Nyheter 2001-08-30, del B, s 12.

Betydelsen av att man på något sätt lever vidare är dock viktig, inte bara för de religiöst troende, utan även för människor med ateistisk / naturvetenskaplig uppfattning. Att rika människor kan ha köpt sin grav ”på evig tid” kan vara ett uttryck för en önskan att leva vidare och inte bli bortglömd. Liksom att man sätter blommor på gravarna också kan ses som ett uttryck för betydelsen av det eviga, biologiska, kretsloppet.

Förhållandet mellan vetenskap, religion och den egna föreställningen

John: Jag tror att de [vetenskap och religion] många gånger kan stå varandra väldigt nära. Det är en fråga som jag inte funderat så mycket på, men jag tycker att vetenskapen är intressant. De skulle ju kunna stå för olika perspektiv på samma saker...

Saga: Religion och vetenskap sysslar med samma saker, fast på olika sätt. Vetenskapen svarar på frågan hur och religionen på frågan varför. De är liksom olika perspektiv som kompletterar varandra. Och så tror jag att religionen kan svara på saker som vetenskapen, i alla fall än så länge, inte kan svara på. Men båda perspektiven behövs och jag kan inte säga om nåt egentligen är viktigare än det andra. /---/ För mig är min föreställning religionen.

Tycko: Förmodligen så finns det en oerhörd mängd saker som vi idag inte kan föreställa oss men som vi skulle kunna ha kunskap om. Därför tror jag att det här ordningen som vi pratade om är ett sånt system som vi inte känner till. /---/ Det finns ett stort avstånd mellan dem [vetenskap och religion] tycker jag. /---/ Religionen och vetenskaper är inte motsatser och utesluter inte varandra, /---/ Däremot så är det ju ett stort avstånd mellan religionen och naturen. Jag uppfattar att religionerna säger att man så småningom kan uppleva att man återföds eller lever ett annat liv och då är det är på en annan nivå än naturvetenskapen, för en molekyl kan ju knappast uppleva, en molekyl har ju inget medvetande. Molekylnivån är skild från medvetandenivån. Naturvetenskapen ser bara det fysiska och religionen å andra sidan på medvetandet, så egentligen talar de ju om olika saker. Och det är det jag menar att det finns en ordning, en naturvetenskaplig ordning, som vi inte förstår, men som där de här bitarna går ihop. Enkelt uttryckt: då naturvetenskapen kan mäta medvetandet så kan det gå ihop. Det är också svaret på förhållandet mellan min uppfattning om livet efter detta och vetenskapen. Min uppfattning är länken mellan.

Vincent: Jag ser dem [vetenskap och religion] som syskon. Det är inte samma person men det är samma familj eftersom det är det mänskliga tänkandet som har skapat dem. Frågan är avståndet, och jag tror att det är olika avstånd för olika människor och för mig är de syskon, de är nära varandra. Det som inte går att bevisa är religion. De förutsätter varandra. Frågor kan vara både religiös och vetenskaplig. Kanske är de olika perspektiv på samma sak. Kanske står religionen för frågor och vetenskapen för påståenden, men det är svårt då man rutar in saker. /---/ Alltså, vår begreppsapparat, vårt förnuft och vårt känsloliv räcker inte för att förstå det hela.

I intervjuerna framkommer det att två av intervjupersonerna anser att vetenskapen och religionen står varandra nära. En av intervjupersonerna uttrycker att avståndet mellan religion och vetenskap är stort, men att de dock inte är motsatser eller utesluter varandra. Tre av intervjupersonerna ger uttryck för sin uppfattning att religion och vetenskap kan vara olika perspektiv på en och samma sak, där exempelvis vetenskapen svarar på frågan hur samt står för påståenden och religionen svarar på frågan varför samt står för frågorna. Det är också tre av intervjupersonerna som tydligt säger att vi människor inte förstår allting, inte ens med vetenskapens hjälp, och att dessa frågor kan religionen hjälpa oss att få svar på. En av intervjupersonernas resonemang sträcker sig ännu längre och säger att då vetenskapen kan mäta medvetandet så kommer religionen och vetenskapen att nå varandras områden. Två av

intervjupersonerna placerar in sin egen föreställningen i spännvidden mellan religion och vetenskap. För en av dessa intervjupersoner är den egna föreställningen detsamma som religionen, och för den andra är den egna föreställningen länken mellan vetenskap och religion.

Diskussion

I vårt samhälle är tilltron till den rationella (natur)vetenskapen stor. Det är dock tydligt att den inte kan ge tillfredsställande svar på flera av de stora livsfrågorna, exempelvis vad som händer med vårt medvetande då vi dör. Flera av intervjupersonerna uttrycker att religionen ger svar på de frågor som naturvetenskapen inte kan svara på. I alla fall inte ännu. Detta resonemang skulle kunna leda till slutsatsen att ju längre naturvetenskapen når i sin utveckling, d.v.s. ju fler svar naturvetenskapen kan ge, desto mindre kommer religionens roll och funktion att vara. Detta resonemang ger dock två frågor vid handen. Kommer naturvetenskapen att med tiden kunna ge svar på alla frågor, även de existentiella? Ligger religionens funktion på ett djupare plan hos människorna, så att den inte överges för vetenskapstro? Problemet, eller spänningen, mellan vetenskap och religion är dock inte nytt. Exempelvis ger bibelns skapelseberättelse en version av världens tillblivelse, och teorin om Big Bang en annan. Klyftan mellan de två måste dock inte vara så stor, och överbyggs på ett smidigt sätt av flera av intervjupersonerna som anger att religionen och naturvetenskapen är olika perspektiv på samma sak och som kompletterar varandra.³⁹ Enligt en av intervjupersonerna skulle alltså naturvetenskapen svara på frågan hur jorden kom till, och religionen på frågan varför jorden kom till.

Även Sven-Eric Morhed diskuterar förhållandet mellan vetenskap och de existentiella frågorna. Enligt Morheds undersökning finns en utbredd tilltro till vetenskapen inom dess kompetensområde, medan bara en mindre andel av svenskarna anser att vetenskapen har kompetens inom de existentiella frågornas område. Det är dock hälften av svenskarna som tror att tron på en skapare försvåras ju längre naturvetenskapen når i sin utveckling.⁴⁰

Oförklarliga upplevelser och skyddsänglar

John: Jag korsade en rondell i Sundbyberg, vid Fredsgatan, Turegatan. När jag var ute över halva vägen hörde jag en röst som sa "Du hinner inte nu." Och i samma stund så smällde det och jag blev påkörd. Det var väldigt originellt. Det var ju ingen där. Jag har inte försökt att förklara det men jag tror nog att det kan ha varit en skyddsängel. Två gånger har jag varit nära att förolyckas, den här gången och en annan... Men det var så tydligt med rösten vid rondellen. /---/ Skyddsänglarna skulle kunna vara sådana som varit mig nära och som nu vakar över mig. Man skulle ju kunna få den rollen...

Saga: Oförklarligt... alltså jag kan uppleva saker som jag ser som tecken, varningar eller ibland som skämt, från de som vakar över mig och min familj. Men för mig är de inte oförklarliga, de är naturliga, vi kommunicerar ju dagligen, fortfarande. /---/ Jag har aldrig sett någon [avliden] med ögonen som varit på besök. /---/ Men närvaro känner jag ofta. Det känns bra. Positivt och tryggt. /---/ Jag tror ju att man lever flera liv här på jorden, men att mellan livet så tror jag nog att man finns kvar hos de sina och vakar över dem och vägleder dem och så. Som en länk mellan Gud och människorna liksom.

Tycko: Jag har, och mina närmaste har upplevt saker som jag tolkar som energier och kommunikationer som vi inte förstår. Jag tror att det kan fortsätta finnas

³⁹ Jmfr Morheds komplementaritetsidé, s 233.

⁴⁰ Morhed, Sven-Eric. (2000) s 134-139.

kommunikation även efter döden, med andra sidan s.a.s. Jag drömmer om de som är döda, pappa och min morbror och mina svärföräldrar. Det känns som en kommunikation på ett sätt. Och det gör jag ofta. Jag tror att i det fortsättningen efter döden så kan man ha en uppgift att beskydda de sina på jorden, det kan jag mycket väl tänka mig. Jag utesluter det inte, men jag har inga bevis för det. Jag kan inte säga att jag har en stark tro att det är så, men på nåt sätt så finns de ju så tydligt med.

Vincent: Jag har varit med om alldeles för många såna saker. Jag kan gå med slagruta. Jag är väderkänslig. Jag räddade en grabb som föll i en trappa. Jag kände på mig så jag tog bakom ryggen. Många såna saker. Men värsta upplevelsen var när jag drömde, 1986 tror jag, 100 år efter Krakataus utbrott, som är det värsta vulkanutbrott vi vet i modern tid, då drömde jag en dröm som var så levande och vidrig om ett vulkanutbrott. Och så på morgonen läste jag om att det var 100 år sedan... Jag gick igenom alla tidningar jag hade läst, tv-tablåerna, för att komma åt att det inte var någonting konstigt. Det jag kom fram till var att jag måste ha läst om det här när jag var barn och lagt datumet på minnet och att det har legat i det undermedvetna. Men fan vet om jag tror på det. Jag ryser när jag tänker på det. /---/ Då jag fick bud om Niklas död, en ung kollega, att han hade kört ihjäl sig, och jag fick budet då jag klippte gräsmattan för åtta år sedan vid pilträdet som nu är borta. Varje gång jag går där så är han med. Så resonerar vi, utan ord. Men han finns ju inte där utan det är ju jag som återskapar hans närvaro och han lever för att jag behöver honom... Så ser jag på det.

Alla intervjupersonerna uppger att de har haft upplevelser som skulle kunna betecknas som oförklarliga, eller paranormala. I flera fall rör sig detta om kommunikation med avlidna anhöriga och vänner. I samband med frågan om intervjupersonerna har upplevt något oförklarligt är det tre av dem som, i olika tydliga ordalag, nämner skyddsänglar. Skyddsänglarna uppges skulle kunna vara avlidna anhöriga vars uppgift är att vaka, vägleda och beskydda människor på jorden. Av intervjupersonerna är det två som tydligt tror på skyddsänglar och en som inte har en stark tro men som inte utesluter att de finns.

Diskussion

Enligt Nationalencyklopedien står parapsykologi för:

Forskning kring idén om tankeöverföring (telepati), fjärrskåderi i rum och tid (klärvoajans och prekognition), tankens direkta inflytande på den fysiska omgivningen (psykokinesi, PK) samt personlighetens eventuella överlevande av döden.⁴¹

Frågan om livet efter detta har således en koppling till oförklarliga eller paranormala händelser.

Det är tydligt att de tre intervjupersoner som har en transcendent syn på vad som händer då vi dör är öppna för att saker som skulle kunna betecknas som oförklarliga eller paranormala sker i livet. För dessa går det bra att kombinera de oförklarliga upplevelserna och tron på skyddsänglar med den egna föreställningen om livet efter detta. Som syns nedan skulle tron på skyddsänglar kunna kopplas till meningen med livet. Den intervjuperson som står för den ateistiska / naturvetenskapliga uppfattning har haft flertalet oförklarliga upplevelser men söker förklara dem rationellt istället för att beteckna dem som oförklarliga eller paranormala. Det är dock intressant att denna intervjuperson inte är övertygad om att de rationella förklaringarna håller för att förklara upplevelserna. Enligt Sven-Eric Morheds avhandling

⁴¹ Nationalencyklopedien, Bokförlaget Bra Böcker. 1994. band 14, s 622.

finns ingen korrelation mellan människors öppenhet för oförklarliga händelser och tilltron till vetenskapen.⁴²

Meningen med livet

John: *Det måste ju finnas någon mening med att vi lever, annars så vore det ju förkastligt. Jag tror att meningen med att leva här är att man skall lära sig saker under tiden. Att man ska skaffa sig erfarenheter. Sen beror det ju på hur öppen man är att ta till sig erfarenheter. Vi behöver erfarenheter. Den skall vi använda till att vägleda kommande generationer, inte fördöma dem, utan att det skall leda till en förbättring. Och visst ser vi förbättringar bara idag. Vi kan också behöva erfarenheten för vår egen del efter detta liv. Annars skulle vi ju inte behöva lära oss någonting. Det viktigaste i livet är att man lever harmoniskt och är nöjd med sig själv. För att man skall leva harmoniskt är trygghet i sig själv och i sin tro. Det materiella är inte det som tryggheten ligger i. Kärlek är viktigt, och närhet med andra människor. Att man får och får ge kärlek.*

Saga: *Absolut! Det finns en högre mening med allt liv, som vi kanske inte förstår här och nu, men för varje liv förstår vi mer och mer. Det kanske är så enkelt som att göra gott mot andra och sig själv. Då man ser på världen så är det ju tydligt att det är två krafter som strider mot varandra, ont och gott. Men för varje gott man gör besegras ett ont, tror jag, och för varje ont, besegras ett gott. Därför gäller det verkligen att satsa på det goda, det är inte slump någonstans. Det goda kommer att vinna till slut, det är jag säker på. /---/ Att sträva efter rätt saker, att tänka rätt saker och göra rätt saker och så. Jag läste en gång att det enda man kan ta med sig när man går vidare är kärlek och kunskap, och det är sant. /---/ Kärlek och kunskap det är det som är det viktiga.*

Tycko: *Den högre meningen som jag kan se den är ju att vi ingår i nåt slags större sammanhang än jordelivet, och det är det jag inte kan förklara. Jag tror inte att det är så litet och slutet som att det bara rör sig om ett människoliv på jorden. Och eftersom vi är en del av den meningen så har vi nog en uppgift men jag kan inte ge uttryck för vad den skulle kunna vara, kanske att försöka göra goda saker och vara förespråkare för positiva saker, det tror jag på. /---/ Jag tror på det goda och tror att det onda skall besegras av det goda. /---/ Det viktigaste i det här livet är kärlek och omtanke om andra människor, speciellt de som står en närmast.*

Vincent: *Jag tror inte att det finns nån högre mening. Fast det gör lite ont att säga det. För jag vill ju att det skall finnas det. Jag vill ju inte att det skall ta slut i nåt armagedon, jag tycker det känns lite trist. Jag tycker vi är rätt bra. 99,9 % av alla handlingar vi gör är goda. Det är de där 0,1% som är tunga. En atombomb är tung. Det krävs 40,000 kysningar för att väga upp en atombomb. Vi bär både ondskans och godhetens möjligheter, alla vi människor, både som individ och som kollektiv. Och i och med att vi bär godhetens möjligheter så skulle man kunna säga utifrån nån slags samhällelig, kulturell, civilisatorisk hållning att det finns en högre mening som är att förvalta, renodla, förbättra, civilisera, kulturellt förfina det som är människan, både på individuellt och kollektivt plan och det skulle kunna vara meningen. /---/ Att det känns meningsfullt är den högre meningen.*

Av intervjuerna framkommer det att tre av intervjupersonerna ser en högre mening med människans liv på jorden, en mening som sträcker sig bortom detta jordeliv. Den högre meningen skulle enligt intervjupersonerna kunna vara att skaffa sig erfarenheter för att kunna vägleda kommande generationer, men också för att kunna använda dessa efter livet på jorden.

⁴² Morhed, Sven-Eric. (2000) s 233.

Meningen med livet är också att göra gott i världen, både mot sig själv och mot andra. En av intervjupersonerna ger tydligt uttryck för att han inte tror på en högre mening med livet, även om han skulle vilja göra det. Meningen med livet finns, enligt denna intervjuperson, här på jorden bland oss människor. Tre av intervjupersonerna uttrycker vad som är viktigast i livet; kärlek, trygghet, kunskap och erfarenhet. I samband med frågan om meningen med livet är det tre av intervjupersonerna som nämner kampen mellan det goda och det onda. Enligt dessa intervjupersoner är människan i grunden god och genom att sträva efter att göra gott, i tankar, ord och gärningar, kommer det onda att besegras.

Diskussion

Livet efter detta – vad händer då vi dör är en av människans stora livsfrågor. Denna fråga hänger intimt samman med vad som är meningen med livet, en av de andra stora existentiella frågorna. Exempelvis kan en kristen finna den högre meningen med livet i att människan är skapad till Guds avbild, satt att förvalta Guds skapelse och i att efter sin död komma till paradiset. Denna högre mening finns alltså inte bara på jorden under jordelivet bland oss människor. För en människa med en ateistisk / naturvetenskaplig syn finns däremot meningen här på jorden, eftersom ingenting väntar efter döden. Det är således i det här livet som det ”gäller”.

Utifrån uppfattningen om det finns en högre mening med livet kan en koppling dras till vad som en människa anser är det viktigaste i livet. Det som de tre intervjupersonerna med transcendent uppfattning ger uttryck för är att det viktigaste i livet skulle kunna finnas både i det här livet och efter vår död. Enligt dessa tre intervjupersoner är det viktigaste kärlek, kunskap, trygghet och erfarenhet, d.v.s. saker som vi behöver för att kunna vägleda kommande generationer. Detta skulle dessutom stämma väl överrens med de tre intervjupersonernas tro eller föreställning om att man efter sin död kan vägleda och beskydda de sina i form av en skyddsängel.

Ett resonemang kring det viktigaste i livet, meningen med livet, och kampen mellan ont och gott skulle kunna se ut som följer. Genom att göra gott mot sig själv och andra, samt satsa på kärlek och kunskap skaffar man sig erfarenheter. Dessa erfarenheter skall användas för att guida och vägleda kommande generationer, både i det här livet och efter vår död då vi i form av skyddsänglar vakar över våra nära och kära. Detta skulle leda till att människan gör mer gott än ont för varje generation som går och detta i sin tur leder till en utveckling av samhället samt att det onda så småningom kan besegras. Resonemanget ger dock en viktig fråga vid handen. Har en sådan utveckling skett genom tiderna eller har vi misslyckats?

Avslutande diskussion

Efter avslutat arbete är jag nöjd med de undersökningar jag genomfört, den metod som jag valt att använda och de resultat som jag fått fram. Jag känner mig nöjd över mitt val att genomföra både en kvantitativ och en kvalitativ undersökning, eftersom jag anser att detta givit arbetet både bredd och djup. Jag känner mig också nöjd över att enkätens utformning och att de frågor som formulerades till intervjuerna fungerade på tillfredsställande sätt så att intervjupersonernas tankar och funderingar kom till uttryck. Det är dock en svårighet att genomföra bra intervjuer i ett så abstrakt ämne som livet efter detta. Det var därför bra att ha en intervjuguide med detaljerade intervjufrågor att följa. Jag tycker dock att min undersökning hade varit mer intressant om det hade varit möjligt att genomföra en enkätundersökning av en sådan omfattning att statistiskt signifikanta skillnader varit möjliga att se. Det hade också varit intressant att genomföra fler intervjuer. Detta fanns det dock inte möjlighet till p.g.a. arbetets omfång. Jag är mycket tacksam över att människor varit villiga att svara på min enkät och över att intervjupersonerna tagit sig tid till att i förväg fundera över den övergripande frågan som intervjun kom att handla om. Jag vill med detta rikta mitt varma tack till intervjupersoner John, Saga, Tycko och Vincent.

Den fenomenografiska metod med vilken jag bearbetat intervjuerna är ett utmärkt sätt för att analysera intervjuer. Den åskådliggör de intervjuades åsikter på ett mycket bra sätt. Kategorierna som jag fann vid analysen av intervjumaterialet var många. De kategorier som jag valde ut utgjorde dock en gemensam kärna som ur olika perspektiv belyser problemformuleringen livet efter detta – vad händer då vi dör? Jag anser att min modifikation av den fenomenografiska metoden ledde till att analysen av intervjuerna blev mer sammanhängande och överskådlig.

Jag har fått reda på det som var min intention med uppsatsen med den forskningsmetod som valdes. Jag har alltså behållit fokus för undersökningen genom arbetets gång. Detta innebär att validiteten i undersökningen bör vara relativt hög. Reliabiliteten i undersökningen kan dock diskuteras. Jag anser att det är svårt att mäta människors föreställningar, speciellt inom ett abstrakt område som detta, eftersom dessa ofta är mycket mångfacetterade och inte alltid väl genomtänkta helt igenom, vilket kan vara svårt att visa i en så här undersökning. Jag har dock gjort mitt bästa för att noggrant återge intervjupersonernas tankar och funderingar inom de kategorier som jag valt ut. Därför anser jag att även reliabiliteten bör vara relativt hög.

Syftet med uppsatsen var att göra en kartläggning av vilka föreställningar som finns hos människor om vad som händer då vi dör. Genom faktabakgrunden, enkätundersökningen och intervjuerna har jag fått svar på underfrågorna:

- Vilka olika riktningar kan man finna hos olika religioner och hos naturvetenskapen?
- Vilka föreställningar har människor om vad som händer då vi dör?
- Vad har påverkat människorna i deras uppfattning?
- Hur tar sig föreställningen i uttryck och vilka konsekvenser får den i livet?

Jag känner mig mycket nöjd med resultatet. De frågor som jag ställde i början har besvarats. Min undersökning har därmed uppfyllt syftet och diskussioner och slutsatser har återgivits efter resultatet av enkätundersökningen samt under varje kategori i resultatet av intervjuerna.

Som avslutning på denna uppsats kan man konstatera att livet efter detta är en fråga som många människor har funderat över och har en föreställning om. Det verkar också som att det är viktigt för oss människor att det finns någon form av fortsättning efter detta liv, hur den än må te sig. Religionen och vetenskapen, och därmed de transcendentala kontra materialistiska

uppfattningarna, fokuserar dock på olika delar av människan då det gäller kontinuitet. Religionens fokus är på människans medvetande, och vetenskapens på hennes fysiska kropp.

Det innebär en svårighet att diskutera och dra slutsatser inom detta ämne eftersom ingen människa, varken intervjupersonerna, jag eller någon annan, har ett facit som gäller för alla människor, men det är också detta som gör ämnet så intressant. Var och en måste själv fundera över livets existentiella frågor, däribland livet efter detta – vad händer då vi dör, och känna sig trygg och bekväm i sin egen föreställning. Och ingen kan säga att en föreställning är rätt eller fel.

Sammanfattning

Då en människa föds är det mesta som kommer att ske i livet mycket osäkert. Bara en sak vet vi med fullständig säkerhet; hon kommer en dag att dö. Frågan om vad som händer då vi dör är en av de stora livsfrågorna. I alla kulturer och i alla tider har människan funderat över tillvaron efter döden och döden har betytt mycket för människor sedan förhistorisk tid. Idag har religionen spelat ut sin roll för många människor som tolkningssystem för livet och döden. Gamla gemensamma trossatser, traditioner och föreställningar har till stor del övergivits till förmån för ett mer vetenskapligt tankesätt och privata föreställningar om livet efter detta.

Enligt hinduismen dör kroppen men inte själen, atman. Atman ingår i återfödelsen eviga kretslopp, samsara, och målet för en hindu är att bli befriad från återfödelsen, d.v.s. att uppnå moksha. Moksha innebär att atman befrias från återfödelsen och uppnår fullbordan och blir ett med den gudomliga världssjälen brahman. Hur livet blir efter döden, i vilken kropp man återföds eller om man uppnår moksha bestäms av hur människan levt sitt liv och vilka gärningar hon gjort. Detta kallas karma.

Liksom inom hinduismen tror man inom buddismen på återfödelsens kretslopp. Den stora skillnaden mellan de två religionerna ligger dock i att man inom buddismen inte tror att människan har någon själ. Man tror att "själen" består av känslor, tankar och begär som inte har någon enhet, och personligheten förändras från dag till dag. Man tror således inte att det är själen som lever vidare utan karman. Människans karma är hennes tankar, ord och handlingar. Resultatet av människans karma i hennes föregående liv bestämmer under vilka omständigheter hon skall återfödas i återfödelsens kretslopp. Målet för en buddist är att befrias från sin karma och återfödelsens kretslopp och därmed uppnå nirvana, utslockandet.

Inom judendomen är det det jordiska livet som är viktigt, inte vad som händer då vi dör. Inom judendomen finns flera parallella föreställningar om livet efter detta, såsom paradiset, Messias ankomst till jorden och ett liv i Messias rike samt de dödas uppståndelse och föreställningen om ett liv i det förlovade landet. Med tiden har tron på uppståndelsen, som de rättfärdigas eviga förbindelse med Gud, blivit mer utpräglad. Uppfattningarna är dock delade om uppståndelsen är fysisk, d.v.s. föreställningen om ett liv i det förlovade landet, eller om det rör sig om andlig uppståndelse.

Enligt kristenhetens bibel dör människorna som en följd av de första människornas synd. I 1 Kor 15 berättas det om att Jesus var den förste som besegrade döden och återuppstod. Därför kan alla vi människor en dag uppstå i gemenskap och kärlek med Gud. Denna gemenskap finns i en tillvaro oberoende av tid och rum, men hur det livet kommer att gestalta sig är till stor del ett mysterium enligt kristendomen. I bibeln finns både himlen och helvetet beskrivet. Den katolska delen av kristenheten tror att det bara är helgon som kommer direkt till himlen. Alla andra människor måste renas i skärselden för att sedan nå himlen. Enligt den traditionella protestantiska kristenheten skall Messias andra återkomst komma efter en tid av nedgång och förfall. Messias skall då återupprätta Guds rike som skall vara i 1000 år. Därefter kommer Jesus att döma alla människor, levande och döda, till antingen himlen eller helvetet.

Inom Islam är livet efter detta och vad som händer då vi dör av central betydelse för en muslim i detta liv. För en muslim är det viktigt att leva rättfärdigt, moraliskt rätt, ansvarsfullt, med goda gärningar och i enighet med Gud. Det är alltså inte bara tron på Gud som är viktig utan också att denna omsätts i handling i goda gärningar mot andra människor. På domens dag skall Gud väcka de döda ur sina gravar och döma dem utifrån deras gärningar i livet som

de då får stå till svars för. I Koranen står det att Gud är förbarmande och nådig, men ingen människa kan vara säker på att få komma till himlen. Guds dom skiljer agnarna från vetet, de fördömda från de frälsta. I koranen finns målande beskrivningar av både himlen och helvetet.

Inom New Age är det svårt att säga att någon speciell, vedertagen, tro om livet efter detta, vad som händer då vi dör, gäller. Tanken på karman och reinkarnation har dock slagit rot i Västerlandet. Reinkarnationstron inom New Age har två former. Den ena innebär en diffus tro på att man antagligen kommer att återfödvas. Inom den andra tron återföds man gång på gång för att i varje liv lära sig nya saker och få nya erfarenheter, med utgångspunkt i erfarenheterna i de förra liven. För varje liv sker alltså en utveckling.

Enligt den ateistiska uppfattningen är allt liv slut för en människa i och med att hon dör. Detta är också uppfattningen inom naturvetenskapen.

Enkätundersökningen

I analysen av enkätsvaren har följande fem kategorier av föreställningar om vad som händer då vi dör kommit fram:

- Himmel- eller helvetestanken
- Reinkarnationstanken
- Ateistisk / naturvetenskaplig tanke
- En föreställning om att något högre men svårförståeligt händer
- Ingen föreställning om livet efter detta

Föreställningen om himmel och helvete är den kategori som minst antal svarande har valt. Inom denna kategori finns de personer som i enkäten valt svarsalternativ 2, d.v.s. ”Antingen kommer man till himlen eller till helvetet” samt de som under det egna alternativet angivit att de tror att själen lever vidare i himlen men att de inte tror på helvetet. Tre personer anger att det är hur man lever sitt liv på jorden som avgör om man kommer till himlen eller till helvetet. Tre personer tror att det är en högre makt som avgör vem som skall komma till himlen och vem som skall komma till helvetet. En person anger att urvalet kanske sker automatiskt. Endast två personer tror att man kan genomgå någon form av prövning där själen kan renas för att sedan nå himlen. En av personerna tror att vissa kommer direkt till himlen men att de osäkra korten kan renas från synd. De tre personer som tror att själen lever vidare i himlen men att alternativet helvetet inte finns tror följaktligen att själen kommer direkt till himlen.

Föreställningen om reinkarnation är den föreställning som näst flest antal svarande har valt. Inom denna kategori finns de personer som i enkäten valt svarsalternativet ”Själen återföds i en annan kropp här på jorden.” samt de som under det egna alternativet angivit att de tror att själen lever vidare i någon form här på jorden. De personer som svarat att de tror på återfödelse kan delas in i två undergrupper: de som är tydliga och bestämda i sin uppfattning, och de som är vaga i sina svar.

Den ateistiska eller naturvetenskapliga tanken är det i särklass populäraste föreställningen om vad som händer då vi dör i den genomförda enkätundersökningen. Inom denna kategori finns de personer som i enkäten valt svarsalternativet ”Det händer ingenting. Allt är slut och vi existerar inte längre i någon form.” samt de som under det egna alternativet angivit att de tror vi lever vidare genom de spår vi satt på jorden med våra gärningar och i andra människors minnen samt genom att vår kropp förmultnar och ger liv åt andra organismer.

Föreställningen om att något högre men svårförståeligt händer med vår själ då vi dör angavs av 16 personer. De personer som finns i denna kategori har alla svarat under enkätens egna alternativ. Observera att det i enkäten inte fanns något förskrivet alternativ med detta innehåll. De svar som i min analys har bildat denna kategori är de som anger att de inte tror att allt är slut utan att själen lever vidare på en annan plats än jorden eller himlen. Dessa svar är inte bestämda och tydliga i sin beskrivning av föreställningen om vad som händer då vi dör, livet efter detta är svårt för oss här på jorden att förstå. Inget svar under denna kategori ger vid handen att det kan vara en sämre plats, exempelvis helvetet, som väntar istället signalerar flera att det är någonting gott som väntar, en bättre tillvaro än här på jorden.

Som sista svar i enkätundersökningen fanns alternativet ”Jag har ingen som helst föreställning om vad som händer då vi dör.”. Totalt nio personer, valde detta alternativ.

66 personer angav en faktor till vad som i någon form påverkat dem till sin föreställning om vad som händer då vi dör. De olika faktorerna kan delas in i fyra huvudgrupper:

- Påverkan utifrån såsom livets erfarenheter, andra människor, religioner, vetenskap och utbildning samt berättelser.
- Ändamålsförklaring vilket avser de förklaringar som i sig fyller ett ändamål eller ett syfte.
- Logik eller uteslutningsmetod
- Intuitiv känsla

Med utgångspunkt i genomförd enkätundersökning verkar det som att de allra flesta människor har funderat över frågan om vad som händer då vi dör och har därmed en uppfattning om livet efter detta. Den i särklass lägsta svarsfrekvensen på alternativet himmel och helvete kan vara en återspeglning av den i Sverige utbredda sekulariseringen. Föreställningen om att våra själar återföds i ett nytt liv var det svarsalternativ som visar på störst spridning bland svaren på underfrågorna. Det är tydligt att informanterna inte avser den reinkarnation som man finner inom de österländska religionerna. Frågan är dock om man kan anta att de är medvetna New Age-anhängare eller ej. Svaret är troligen att det i de flesta fallen snarare rör sig om ”home-made-believes” än renodlat New Age-tänkande. Att den ateistiska / naturvetenskapliga föreställningen var den i särklass populäraste i enkätundersökningen skulle kunna ses som en spegling av det sekulariserade Sverige och den stora tilltro till vetenskapen som enligt Morhed präglar västerlandet. Bland informanterna som angivit föreställningen om något högre men svårförståeligt skulle de som tror på någonting men inte vet på vad, eller som inte hittat rätt bland de traditionella föreställningarna, kunna finnas. Här skulle också de kunna finnas som tack vare mycket eget grubblande kommit fram till sin föreställning om en större, och för oss oförståelig, helhet som människan är en del av.

Oavsett föreställning är det tydligt att det för människan är viktigt med kontinuitet efter detta liv. Det finns dock en stor skillnad i sättet att se på kontinuitet; naturvetenskapen fokuserar på de fysiska molekylerna och religiösa tänkandet på medvetandet, själen. Eftersom de fokuserar på olika delar av människan så skulle de två egentligen inte kunna jämföras, men en jämförelse blir ändå intressant ur detta perspektiv då naturvetenskapen helt bortser från människans medvetande, själen, vilken inom religionerna även den är föremål för en fortsättning efter detta liv.

Det är noterbart att på tredje plats bland påverkansfaktorerna kommer logik och uteslutningsmetod samt att samtliga av dessa informanter anslöt sig till den ateistiska / naturvetenskapliga synen på livet efter detta eftersom detta kan kopplas till resultatet i Sven-Eric Morheds avhandling ”Att förklara det oförklarliga” som visar att vetenskapens orsak-

verkan-förklaringar har smittat av sig på människornas vardagliga tänkande, sprungen ur en stark förnuftstro.

Intervjuerna

Intervjupersonernas föreställning om livet efter detta och hur de fått den

Var och en av intervjupersonerna ger uttryck för en föreställning om vad som händer då vi dör; himlen eller helvetet, reinkarnation, någonting högre men svårförståeligt, samt en ateistisk / naturvetenskaplig uppfattning. Tre av intervjupersonerna ger tydligt uttryck för sin föreställning att själen i dödsögonblicket lämnar kroppen för att, i någon form och på något sätt, leva vidare utanför kroppen. Två av intervjupersonerna uppger att de haft sin föreställning om livet efter detta sedan barnaåren, även om den under årens lopp kan ha ifrågasatts eller utsatts för påverkningar. Det är också två av intervjupersonerna som anger livserfarenheten som grund för sin föreställning om livet efter detta, men bara en av dessa kan ange en speciell händelse som påverkat föreställningen. Alla fyra intervjupersonerna uppger att andra personer har påverkat dem i deras uppfattning. Två av intervjupersonerna uppger att påverkan gav en positiv effekt på föreställningen om livet efter detta och de två andra intervjupersonerna uppger att de påverkades till motsatsen till det som den påverkande personen stod för. Det är intressant att oavsett vilken av de fyra föreställningarna, som intervjupersonerna här representerar, som man har verkar det vara mycket viktigt att man på något sätt lever vidare efter sin död. Kanske tar det emot för alla människor att tänka att det efter detta liv är slut, på alla sätt, eftersom en sådan tanke skulle generera i flera jobbiga följdfrågor: Vad är meningen med mitt liv? Varför lever jag? Vad spelar jag för roll?

Föreställningens konsekvenser i livet

Två av intervjupersonerna uppger att konsekvenserna av deras föreställning ter sig som en strävan att göra gott och att vara en god förebild men också i den praktiska och tydliga handlingen att öppna fönstret då någon dött. Två av intervjupersonerna uppger att deras föreställning om livet efter detta finns med dem och påverkar deras handlingar undermedvetet eller generellt, men att det inte är något som de är medvetna om eller tänker på. Tre av intervjupersonerna ger uttryck för att det har betydelse hur de blir begravda då de dör. Föreställningen om livet efter detta kan dels få övergripande konsekvenser i en människas handlande men också i de enskilda handlingarna, såsom framkommer i intervjuerna. Synen på livet och döden visas exempelvis i inställningen till organdonation, men också i hur en människa begravs samt i dödsannonser.

Förhållandet mellan vetenskap, religion och den egna föreställningen

Två av intervjupersonerna anser att vetenskapen och religionen står varandra nära. En av intervjupersonerna uttrycker att avståndet mellan religion och vetenskap är stort, men att de dock inte är motsatser eller utesluter varandra. Tre av intervjupersonerna ger uttryck för sin uppfattning att religion och vetenskap kan vara olika perspektiv på en och samma sak, där exempelvis vetenskapen svarar på frågan hur samt står för påståenden och religionen svarar på frågan varför samt står för frågorna. Det är också tre av intervjupersonerna som tydligt säger att vi människor inte förstår allting, inte ens med vetenskapens hjälp, och att dessa frågor kan religionen hjälpa oss att få svar på. I vårt samhälle är tilltron till den rationella (natur)vetenskapen stor, den kan dock inte ge tillfredsställande svar på flera av de stora livsfrågorna, exempelvis vad som händer med vårt medvetande då vi dör. Resonemangent att religionen ger svar på de frågor som naturvetenskapen inte kan svara på, i alla fall inte ännu, skulle kunna leda till slutsatsen att ju längre naturvetenskapen når i sin utveckling, d.v.s. ju fler svar naturvetenskapen kan ge, desto mindre kommer religionens roll och funktion att vara. Detta resonemang ger dock två frågor vid handen. Kommer naturvetenskapen att med

tiden kunna ge svar på alla frågor, även de existentiella? Ligger religionens funktion på ett djupare plan hos människorna, så att den inte överges för vetenskapstro?

Oförklarliga upplevelser och skyddsänglar

Alla intervjupersonerna uppger att de har haft upplevelser som skulle kunna betecknas som oförklarliga. I flera fall rör sig detta om kommunikation med avlidna anhöriga och vänner. Tre av dem som nämner skyddsänglar. Skyddsänglarna uppges skulle kunna vara avlidna anhöriga vars uppgift är att vaka, vägleda och beskydda människor på jorden. Av intervjupersonerna är det två som tydligt tror på skyddsänglar och en som inte har en stark tro men som inte utesluter att de finns. Området livet efter detta har via parapsykologin en koppling till oförklarliga händelser. Det är tydligt att för de tre intervjupersoner som har en transcendent syn på vad som händer då vi dör går det bra att kombinera de oförklarliga upplevelserna och tron på skyddsänglar med den egna föreställningen om livet efter detta. Den intervjuperson som står för den ateistiska / naturvetenskapliga uppfattning har haft flertalet oförklarliga upplevelser men söker förklara dem rationellt istället för att beteckna dem som oförklarliga eller paranormala. Det är dock intressant att denna intervjuperson inte är övertygad om att de rationella förklaringarna håller för att förklara upplevelserna.

Meningen med livet

Enligt tre av intervjupersonerna skulle den högre meningen, som sträcker sig bortom jordelivet, kunna vara att skaffa sig erfarenheter för att kunna vägleda kommande generationer, men också för att kunna använda dessa efter livet på jorden. Meningen med livet är också att göra gott i världen, både mot sig själv och mot andra. Enligt en av intervjupersonerna finns meningen med livet endast här på jorden bland oss människor. Tre av intervjupersonerna uttrycker vad som är viktigast i livet; kärlek, trygghet, kunskap och erfarenhet. I samband med frågan om meningen med livet är det tre av intervjupersonerna som nämner kampen mellan det goda och det onda. Enligt dessa intervjupersoner är människan i grunden god och genom att sträva efter att göra gott, i tankar, ord och gärningar, kommer det onda att besegras. Ett resonemang kring det viktigaste i livet, meningen med livet, och kampen mellan ont och gott skulle kunna se ut som följer. Genom att göra gott mot sig själv och andra, samt satsa på kärlek och kunskap skaffar man sig erfarenheter. Dessa erfarenheter skall användas för att guida och vägleda kommande generationer, både i det här livet och efter vår död då vi i form av skyddsänglar vakar över våra nära och kära. Detta skulle leda till att människan gör mer gott än ont för varje generation som går och detta i sin tur leder till en utveckling av samhället samt att det onda så småningom kan besegras. Resonemanget ger dock en viktig fråga vid handen. Har en sådan utveckling skett genom tiderna eller har vi misslyckats?

Källförteckning

Otryckta källor:

Enkätundersökning ”Livet efter detta – vad händer då vi dör?” (2001)

John, 39 år. (2001) Muntlig kommunikation.

Saga, 24 år. (2001) Muntlig kommunikation.

Tycko, 58 år. (2001) Muntlig kommunikation.

Vincent, 49 år. (2001) Muntlig kommunikation.

Tryckta källor:

Beaver, Pierce (red.) m.fl. (1998) *Världens religioner. En innehållsrik handbok*. Verbum.

Bibeln (1990) Uppsala: EFS förlage.

Boisselier, Jean. (1995) *Buddhan och vägen till visdom*. Stockholm: Berghs förlag AB.

Dagens Nyheter 2001-08-31, del B, s 9.

Dagens Nyheter 2001-08-30, del B, s 12.

Hammer, Olav. (1997) *På spaning efter helheten. NEW AGE en ny folketro?* Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Hattstein, Markus. (1997) *Världens religioner*. Köln: Könenmann.

Jaffer, Asgharali (1989) *Den islamiska lärans grunder*. Märsta.

Jensen, Tim. Rothstein, Mikael. (1997) *Religionshistoria*. Nora: Nya Doxa.

Koranen (1994) Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Morhed, Sven-Eric (2000) *Att förklara det oförklarliga. En livsåskådningsstudie om människors tolkningar av paranormala fenomen i en vetenskaplig tidsålder*. Uppsala: Acta universitatis Upsaliensis.

Nationalencyklopedien (1994) Bokförlaget Bra Böcker.

Orlenius, Kennert (1990) *På ett dammkorn i universum. En lärobok om livet och döden*. Uppsala: Bokförlaget Cordia.

Psalmboken (1979) Lund: Berlings.

Tamm, Maare (1987) *Människans frågor*. Stockholm: Verbum.

Bilaga 1

Enkätundersökning "Livet efter detta - vad händer då vi dör?"

Detta är en enkätundersökning vars syfte är att kartlägga vilka föreställningar som människor har om vad som händer då vi dör. Enkätundersökningen är en del av min d-uppsats i religionsvetenskap vid Högskolan i Gävle.

Ringa in numret på det/de alternativ som passar dig bäst och svara gärna utförligt på raderna under frågan! Observera att varje svarsalternativ har en eller flera underfrågor!

Kön: Man / Kvinna

Ålder: _____

Vad tror du händer då vi dör?

1. Det händer ingenting. Allt är slut och vi existerar inte längre i någon form.

- Vad tror du har påverkat dig till din uppfattning?

2. Antingen kommer man till himlen eller till helvetet.

- Vad är det som avgör om man kommer till himlen eller till helvetet?

- Är det någon högre makt som avgör vem som kommer var?

- Kommer man direkt till himlen eller finns någon form av prövning där själen kan renas från synd för att sedan nå himlen?

- Vad tror du har påverkat dig till din uppfattning?

3. Själens återföds i en annan kropp här på jorden.

- Vad är det som avgör i vilken kropp vi återföds?

- Varför återföds vi?

- När slutar vi återfödning och vad händer då?

- Vad tror du har påverkat dig till din uppfattning?

4. Jag tror inte på något av ovanstående alternativ. Jag tror så här:

- Vad tror du har påverkat dig till din uppfattning?

5. Jag har ingen som helst föreställning om vad som händer då vi dör.

Med denna enkätundersökning som underlag kommer jag att genomföra ett antal djupare intervjuer. Går det bra att jag kontaktar dig för en intervju? I så fall skriv ditt namn och telefonnummer: _____

Tack för din medverkan! Med vänlig hälsning Kristina Hellerstedt

Bilaga 2

Översikt över fördelningen av enkätsvaren

	Himmel & helvete	Rein- karnation	Ateism	Något svårförståeligt	Ingen föreställning
K 20-29	1	2	5	2	0
M 20-29	0	3	4	3	0
K 30-39	0	5	3	1	1
M 30-39	1	3	1	3	2
K 40-49	0	4	4	2	0
M 40-49	0	0	6	2	2
K 50-59	1	3	5	0	1
M 50-59	0	0	7	2	1
K 60-69	1	4	4	0	1
M 60-69	3	1	4	1	1
Kvinnor	3	18	21	5	3
Män	4	7	22	11	6
Totalt	7	25	43	16	9

Översikt över fördelningen av påverkansfaktorerna

	Livser- farenhet	Andra människ.or	Logik & Uteslutn.	Religion	Veten- skap m.m.	Intuitiv känsla	Ändamåls- förklaring	Berättelser
K 20-29	1	1	1	2	3	0	1	1
M 20-29	0	2	1	1	0	0	1	0
K 30-39	3	0	1	2	0	0	0	1
M 30-39	1	0	0	1	0	0	1	0
K 40-49	4	2	1	1	0	1	0	0
M 40-49	2	3	0	0	0	2	0	0
K 50-59	2	2	2	0	2	0	0	0
M 50-59	1	1	2	0	0	1	0	0
K 60-69	1	4	1	0	0	0	0	0
M 60-69	2	1	0	0	0	1	1	1
Kvinnor	11	9	6	5	5	1	1	2
Män	6	7	3	2	0	4	3	1
Totalt	17	16	9	7	5	5	4	3

Bilaga 3

John 39 år

Jag är vissångare, och 39 år. På fritiden jobbar jag som ljudtekniker på taltidningen.

K: Vad tror du händer då vi dör?

J: Jag skulle vilja säga att vi stiger in i en ny värld. Själen separeras från kroppen och kroppen blir kvar. Kroppen försvinner ju sedan genom förmultningsprocessen. Så själen stiger in i en ny värld, vilket antingen är himlen eller helvetet. Sen kan man ju fundera över var helvetet ligger, och i så fall även himlen. De som satt i arbetsläger i Sibirien, de är nog ganska klara över var helvetet är, tror jag. Himlen är ganska svårt att sätta fingret på var det kan vara. Det skulle kunna vara en grön sommaräng, med lite djur och sånt omkring. Bibelns beskrivning av himlen och helvetet tror jag bara är bilder av hur det skulle kunna vara. Bibeln behöver man inte tolka speciellt bokstavligt.

K: Hur har du fått din föreställning om vad som händer då vi dör?

J: Den kommer nog från då jag var liten. Jag hade ganska mycket kontakt med kyrkan då jag var lite. De hade ett musikläger där man fick lära sig att spela gitarr, och det ville man inte lära oss på den skola där jag gick. Kyrkan hade annan inställning till gitarren och det var ju tur! Där tror jag att mycket av min föreställning grundades. Jag hade kontakt med en norsk organisation som skickade kassetter där de dramatiserade bibelberättelser. Det var mycket välgjort och jag tror att väldigt mycket därifrån fick jag min föreställning. Jag har behållit min tro från barnåren även om jag har påverkats i olika riktningar under årens gång. Under mina år har jag umgåtts mycket i vänsterkretsar och där har inte bibeln alltid varit accepterad. Det har varit Lenin och Stalin som har gällt istället. Ibland har det kunnat vara svårt att kunna behålla tron. Man kan säga att man har utsatts för prövningar. Kanske har min föreställning förändrats, jag vet inte, inte vid nåt speciellt tillfälle i alla fall.

Jag tror att vi har en tid som är förutbestämd, en viss sträcka som vi skall tillryggalägga. Mycket har vi koll på men inte när dagen är den sista. Det känns tryggt ändå. Inte för att jag går runt och tänker att det kan vara sista dagen. Men det har getts mig förutsättningar att ha ett bra liv och då måste jag nyttja dem. Döden kommer oavsett om jag är fattig eller rik. Och lika fattig som jag var då jag kom, går jag härifrån. För mig är det en ganska trygg historia döden. Den är naturlig både för djur och människor. Ingenting som man behöver vara rädd för.

K: Vad tror du har påverkat dig i din föreställning?

J: Jag har ju haft mycket kontakt med kyrkan och med präster och så. Det var naturligt då jag växte upp. Där har man ju påverkats av människor inom kyrkan. Mina föräldrar har inte varit kyrkliga alls. Ingen av dem sysslar heller med musik. Det fanns inte så mycket vettiga saker att hitta på... Då var det kyrkan som ordnade de här populära musiklägren. Jag lyssnade också mycket på kristen musik i tonåren. De var bra att lyssna på de kristna sångarna, för de står för sitt budskap. Våra ledare på lägren, påverkade oss, och det var väl en bra tid också.

K: Vad är det som avgör om man kommer till himlen eller till helvetet?

J: Jag tror inte att det bara handlar om att vara rättfärdig. Det är en svår fråga... Jag har sett många människor som försökt göra gott mot mig, men som har misslyckats. Från hans perspektiv blir det gott, men inte för mig... Jag tror att man kan göra gott på olika sätt och de som gör gott utan att det hörs och syns, de tror jag kommer till himlen. Det är så svårt att säga... I bibeln står det ju att man kommer till himlen om man bara tror. Men det är svårt att

säga för det kommer in så många olika perspektiv. Det behöver inte vara tankar, ord och gärningar... Det handlar ju inte bara om kristna. Muslimer som tror kommer också... det är ju samma Gud, även om han benämns på olika sätt. Att döma andra religioner skall man undvika.

K: Vem avgör om man kommer till himlen eller helvetet?

J: Det är Gud som avgör och det gör han då det är dags för varje enskild människa. Då kommer räkningen och jag tror man får veta vad man gjort bra eller dåligt. Det skulle ju låta ganska bra om det var så att det fanns nån form av skärseld där själen kan renas från synd, men jag vet inte... så långt har jag inte tänkt. Det skulle ju kunna vara så enkelt att alla människor kommer till himlen. Gud har ju skapat människan och då tycker man, varför gör han en varelse som är så ofärdig att han inte kan sköta sig. Men å andra sidan skulle man inte kunna lära sig saker om det inte var nån som felade.

K: Vilka konsekvenser får din föreställning i ditt liv idag?

J: Jag är nog inte aktivt kristen att jag går och talar om det hela tiden, eller utför handlingar för att köpa mig en plats. Jag tro nog mer att i det undermedvetna finns det, men det är inget jag tänker på medvetet. Livet bjuder så många olika förutsättningar och utmaningar. Man gör ju saker som inte räknas så gott på den stora meritlistan. Jag tänker inte på det men det finns där inne.

K: Hur ser du på kontinuitet?

J: Jag tror att fortsättningen är himlen eller helvetet. Men helvetet kan vara att man får komma tillbaka och göra om livet, s.a.s. Då kommer man kanske också kommer till ett mindre gynnsamt liv. Det kan jag grubbla på ibland.

K: Har du upplevt något oförklarligt?

J: Ja en gång, faktiskt. Det var när jag korsade en rondell i Sundbyberg, vid Fredsgatan, Turegatan. När jag var ute över halva vägen hörde jag en röst som sa "Du hinner inte nu." Och i samma stund så smällde det och jag blev påkörd. Det var väldigt originellt. Det var ju ingen där. Jag har inte försökt att förklara det men jag tror nog att det kan ha varit en skyddsängel. Två gånger har jag varit nära att förolyckas, den här gången och en annan... Men det var så tydligt med rösten vid rondellen.

K: Har du upplevt närvaron av någon avliden?

J: Nej, inte vad jag kan påminna mig. Men man har ju hört om människor som har gjort det och det verkar ju mycket intressant. Skyddsänglarna skulle kunna vara sådana som varit mig nära och som nu vakar över mig. Man skulle ju kunna få den rollen...

K: Hur ser du på förhållandet mellan vetenskap och religion?

J: Jag tror att de många gånger kan stå varandra väldigt nära. Det är en fråga som jag inte funderat så mycket på, men jag tycker att vetenskapen är intressant. De skulle ju kunna stå för olika perspektiv på samma saker...

K: Hur vill du bli begravd?

J: Jag vill ha en kyrklig begravning. Kremering kommer nog att vara ganska självklart, för det är den sed vi har, men egentligen har det ingen som helst betydelse för mig. Sen är ju frågan var också... här eller hemma där jag kommer ifrån.

K: Ser du några problem eller brister med din föreställning om livet efter detta?

J: Den kan nog vara lite inkonsekvent ibland... Det här är intressanta frågor... frågor som man ofta inte reflekterar över. Men man har ju inte alla svar heller.

K: Kan du uppleva din föreställning om livet efter detta som jobbig ibland?

J: Nej, det har jag faktiskt aldrig gjort.

K: Tror du att det finns en, och vad är den, högre mening med livet?

J: Det måste ju finnas någon mening med att vi lever, annars så vore det ju förkastligt. Jag tror att meningen med att leva här är att man skall lära sig saker under tiden. Att man ska skaffa sig erfarenheter. Sen beror det ju på hur öppen man är att ta till sig erfarenheter. Vi behöver erfarenheter. Den skall vi använda till att vägleda kommande generationer, inte fördöma dem, utan att det skall leda till en förbättring. Och visst ser vi förbättringar bara idag. Vi kan också behöva erfarenheten för vår egen del efter detta liv. Annars skulle vi ju inte behöva lära oss någonting. Det viktigaste i livet är att man lever harmoniskt och är nöjd med sig själv. För att man skall leva harmoniskt är trygghet i sig själv och i sin tro. Det materiella är inte det som tryggheten ligger i. Kärlek är viktigt, och närhet med andra människor. Att man får och får ge kärlek.

Saga 24 år

Jag är 24 år och arbetar sedan två år som sjuksköterska på en infektionsklinik. Jag möter alltså döden i mitt arbete med jämna mellanrum och därför har jag funderat ganska så mycket på vad som händer när vi dör. Man kan väl säga att jag under tonåren... eller framför allt under min gymnasietid var ganska mycket av en sökare och jag sökte då aktivt efter ... ja, livets mening och vägar till att hitta meningen med livet och jag tycker att hör ganska mycket ihop med det här med ett liv efter döden.

K: Vad tror du händer då vi dör?

S: Ja.. Alltså kroppen dör ju och förmultnar i jorden. På så sätt så är det ju helt slut för det som idag är en del av mig. Men det som egentligen är jag, det är ju inte kroppen jag tänker med... Alltså även om jag tänker med hjärnan så tror jag inte att mitt medvetande, min själ skulle man kunna säga, den finns ju inte bara i hjärnan utan i och omkring hela mig. Själen tror jag lämnar kroppen i dödsögonblicket för att leva vidare i en annan form. Alltså... det är svårt det här för jag tror ju att man lever flera liv här på jorden, men att mellan livet så tror jag nog att man finns kvar hos de sina och vakar över dem och vägleder dem och så. Som en länk mellan Gud och människorna liksom. Sen då det är dags så lever man ett till liv. Det tror jag.

K: Hur har du fått din föreställning?

S: Ja du, den kommer nog från många olika håll. Jag har en tro på Gud sen jag var liten. Och att det bara är kroppen som dör och att man finns kvar hos de sina, den tron fick jag nog när mormor dog, tror jag. Hemma så pratade vi om sånt här då jag frågade, det var inget konstigt. Sen vet jag att då jag var liten berättade jag för mamma om ett tidigare liv. Det kan ju ha varit livlig fantasi, men det känns inte så. Sen under gymnasiet, det var ju så mycket som hände då, då ifrågasatte jag allt. Det var skitjobbigt. Men det var nog nyttigt... så efter några år då jag sökte eller famlade kanske, så kom jag fram till att den tro och föreställning som jag en gång haft, den kom jag tillbaka till. Jag skulle vilja påstå att jag påverkats både av mina föräldrar och egna livserfarenheter.

K: Vad är det som avgör i vilken kropp man återföds?

S: Vi lever ju för att lära oss nya saker hela tiden och det vi har kvar att lära oss bestämmer i vilken kropp vi ska återfödast. Men så tänker jag att jag lever ju ett så bra liv nu att jag inte lär mig av några provningar nu... kanske ska jag lära mig tacksamhet och generositet i det här livet, vad vet jag. Jag kanske har klättrat så högt på stegen att det här är mitt sista liv på jorden, man vet ju aldrig.

K: Varför återföds vi?

S: Helt enkelt för att lära oss nya saker.

K: När slutar vi återfödast, och vad händer då?

S: Vi slutar att återfödast då vi lärt oss tillräckligt, alltså om rätt saker. Att sträva efter rätt saker, att tänka rätt saker och göra rätt saker och så. Jag läste en gång att det enda man kan ta med sig när man går vidare är kärlek och kunskap, och det är sant. Men idag strävar alla efter materiella ting och det är inte det som är viktigt.

Då man dör görs det ett bokslut, en utvärdering med Gud, och allt som man gjort bra och allt som man gjort dåligt kommer med. Sen då man är fullärd så lever man i evig lycka med Gud i

himlen. Jag tror inte på nåt helvete. Det man gör ont får man sota för här på jorden, ingen annanstans.

K: Vilka konsekvenser får din föreställning i ditt liv idag?

S: Det får ju övergripande konsekvenser... Alltså jag försöker ju att göra gott. Att tankar, ord och gärningar skall vara goda, både mot mig själv och mot andra. Och så försöker jag satsa på kärlek och kunskap, det är viktigt för mig. Men det får också den konsekvensen att jag är inte rädd för att dö... fast det är ju lätt att säga då man tror att man har långt kvar. Jag har sett många människor med dödsångest i mitt jobb. I jobbet får min tro den konsekvensen att då nån dött så öppnar jag alltid fönstret så att själen skall kunna fara iväg. Det är ju en symbolisk handling alltså, men ändå.

K: Hur ser du på kontinuitet?

S: Ja, att man fortsätter på det sätt som jag sa, det är ju kontinuiteten. Då jag dör börjar ju inget helt nytt, utan en fortsättning på det gamla. Sen är det klart att man lever vidare i det man sagt och gjort, alltså i minnet hos andra människor. Det är ju viktigt ett tag, men sen är man ju glömd. Få människor blir ju ihågkommen flera generationer. Men då är jag redan och verkar på annat håll!

K: Har du upplevt något oförklarligt?

S: Oförklarligt... alltså jag kan uppleva saker som jag ser som tecken, varningar eller ibland som skämt, från de som vakar över mig och min familj. Men för mig är de inte oförklarliga, de är naturliga, vi kommunicerar ju dagligen, fortfarande.

K: Har du upplevt närvaron av någon död?

S: Jag har aldrig sett någon med ögonen som varit på besök om det är det du menar. Men närvaro känner jag ofta. Det känns bara bra. Positivt och tryggt.

K: Hur ser du på förhållandet mellan vetenskap och religion?

S: Religion och vetenskap sysslar med samma saker, fast på olika sätt. Vetenskapen svarar på frågan hur och religionen på frågan varför. De är liksom olika perspektiv som kompletterar varandra. Och så tror jag att religionen kan svara på saker som vetenskapen, i alla fall än så länge, inte kan svara på. Men båda perspektiven behövs och jag kan inte säga om nåt egentligen är viktigare än det andra.

K: Hur ser du på förhållandet mellan din föreställning och vetenskapen?

S: För mig är min föreställning religionen. Jag vet ju att en präst inte skulle kalla den renodlat kristen, men jag tycker faktiskt att den är det om man inte läser bibeln bokstavligt. Och det kan man ju inte göra för då finns det ju inget som stämmer, eller hur.

K: Hur vill du bli begravd?

S: Ja du... Ärligt talat... det kvittar nog. Om jag dör och de kan ha användning av mina organ so please, be my guest! Det vore väl ett av det finaste som kan hända då man dör, att man kan hjälpa nån annan. Jag har ingen önskan om att begravas hel för jag kommer ju inte att använda den här kroppen nåt mer. Men jag måste väl erkänna att tanken på att bli bränd inte tilltalar mig. Vi har inte den traditionen i familjen heller så tanken känns väldigt främmande. Och så vill jag bli begravd hemma, alltså inte hemma på gården utan i den stad där jag känner mig hemma, med min familj. Om jag tänker efter så kvittar det nog inte i alla fall.

K: Ser du några problem och brister med din föreställning?

S: Nej... det är klart att man har ju inte svar på allt men jag tycker att jag har tänkt så mycket på de här frågorna så jag känner mig ganska... Nu tänker jag ju inte så mycket, men förut, och jag tror att jag har funderat mycket, läst mycket och så, mer än många andra kanske. Och då har den här bilden vuxit fram och det känns som att det håller i det långa loppet.

K: Kan du uppleva din föreställning som jobbig?

S: Nej.. alltså jag tycker ju att min hållning är positiv och det ger mig tröst och trygghet. Det måste vara mycket värre att inte ha nån tro alls, att tro att det bara är slut. Det går ju inte, då finns det ju ingen mening alls med någonting. Jag tänker ibland på det, hur orkar man leva då?

K: Tror du att det finns en, och vad är den, högre mening med livet?

S: Absolut! Det finns en högre mening med allt liv, som vi kanske inte förstår här och nu, men för varje liv förstår vi mer och mer. Det kanske är så enkelt som att göra gott mot andra och sig själv. Då man ser på världen så är det ju tydligt att det är två krafter som strider mot varandra, ont och gott. Men för varje gott man gör besegras ett ont, tror jag, och för varje ont, besegras ett gott. Därför gäller det verkligen att satsa på det goda, det är inte slump någonstans. Det goda kommer att vinna till slut, det är jag säker på. Kärlek och kunskap det är det som är det viktiga.

Tycko 58 år

Jag är 58 år, gift och har två döttrar och bor i Gävle. Jag är civilekonom och arbetar sedan 34 år inom den statliga förvaltningen.

K: Vad tror du händer då vi dör?

T: Rent fysiskt så vet vi ju vad som händer, man hamnar i jorden och så bryts man ner som allting annat. Det händer ju med allting. De förmultnade delarna blir ju en del av jorden och blir ju naturligtvis energi till någonting annat, precis som med alla växter och djur. Vad som händer med själen eller anden är ju mycket svårare att säga. Jag har svårt att föreställa mig att det tar alldeles slut, utan jag tror att på nåt sätt försvinner själen in i något annat, liksom övergår i en annan form som vi inte förstår nu. Det tror jag. Det kan vara så enkelt som att det finns människor som kommer ihåg ens själ och ande och det man sagt och gjort. Det är ju också ett sätt att leva kvar. Något slags fysikaliskt fenomen det kan jag inte förstå, men jag tror att vi, på något sätt som vi inte kan förstå, lever vidare.

Det finns en högre ordning. Vi är en del av den nu och vi blir en del av en annan ordning sen. Jag tror inte att det är så meningslöst att det bara finns en ordning här på jorden. Allt levande är en del av den ordningen. Men det är ett gott alternativ som följer. Jag tror inte på någon separation av onda från goda o.s.v. eller att vissa ska gå uppåt och andra nedåt. Jag tror på en annan form av existens som vi inte förstår medan vi är kvar här. Men det som väntar är positivt.

K: Hur har du fått din uppfattning om vad som händer då vi dör?

T: Det kan jag inte svara på. Jag har inte tänkt speciellt mycket på den biten heller. Det är väl någonting som jag har kommit fram till. Jag hade ju funderat på frågan innan jag fick enkäten. Då man är 58 år då har man ju hunnit funderat en kort stund då och då. Men det är ju ingenting som har bekymrat mig. Då jag var liten tänkte jag nog inte så mycket på det. Jag kommer inte ihåg någon barnatro. Min tro har kommit av livserfarenhet och den har inte förändrats p.g.a. någon speciell händelse eller så.

K: Vad tror du har påverkat dig i din uppfattning?

T: Jag kan säga att jag har ju inte kommit fram till det genom att prata med mamma och pappa. Den kontakt jag har med kyrkan idag den stärker mig i att jag inte tror på den gamla kristna uppfattningen så som den framställs av den kristna kyrkan idag. Vi lever i 2001 och vetenskapen har utvecklats mycket under senare tid, men fram till för 200 år sedan hade den ju inte utvecklats speciellt mycket. Förmodligen så finns det en oerhörd mängd saker som vi idag inte kan föreställa oss men som vi skulle kunna ha kunskap om. Därför tror jag att det här ordningen som vi pratade om är ett sånt system som vi inte känner till. Däremot så tror jag att de beskrivningar av nära-döden-upplevelser som man har läst, hur sanna de nu är, de motsäger ju inte min uppfattning.

K: Vilka konsekvenser får din uppfattning om livet efter detta i ditt liv idag?

T: Jag tycker det har positiv påverkan generellt sett. Jag tror inte att det påverkar enstaka händelser eller enstaka handlingar men det påverkar en slags grundinställning att läget är positivt. Jag tror inte att den högre makten är så ond att den bestraffar. Jag tror att människan i grunden är god och vill göra gott. Var och en har ett personligt ansvar men jag hänger inte upp det på vad som kan hända sen. Det hänger inte ihop så.

K: Hur ser du på kontinuitet?

T: Det finns ju en kontinuitet men vi kan inte föreställa oss hur den ser ut eller hur den kommer att upplevas. Däremot så tror jag att många som pratar om att leva vidare i en annan värld, det tror jag beror på en rädsla på att behöva lämna livet. Vi kanske lever flera liv, möjligheten finns. Men jag vet inte varför man skulle göra det.

Det viktigaste i det här livet är kärlek och omtanke om andra människor, speciellt de som står en närmast.

K: Har du upplevt något oförklarligt?

T: Nej, inte vad jag kan påstå.

K: Har du upplevt närvaro av någon avliden?

T: Jag har, och mina närmaste har upplevt saker som jag tolkar som energier och kommunikationer som vi inte förstår. Jag tror att det kan fortsätta finnas kommunikation även efter döden, med andra sidan s.a.s. Jag drömmer om de som är döda, pappa och min morbror och mina svärföräldrar. Det känns som en kommunikation på ett sätt. Och det gör jag ofta. Jag tror att i det fortsättnings efter döden så kan man ha en uppgift att beskydda de sina på jorden, det kan jag mycket väl tänka mig. Jag utesluter det inte, men jag har inga bevis för det. Jag kan inte säga att jag har en stark tro att det är så, men på nåt sätt så finns de ju så tydligt med. Jag kan inte förklara på vilket sätt.

K: Hur ser du på förhållandet mellan vetenskap och religion?

T: Det finns ett stort avstånd mellan dem tycker jag. Kristendomen såsom den är framställd av Svenska Kyrkan idag den befinner sig pedagogiskt och kulturellt på en nivå som är långt från de flesta människor idag. Ibland får jag en uppfattning av att prästerna talar för en församling som de tror är idioter. Och då skall jag väl säga att jag har ganska stor erfarenhet av kyrkan. Religionen och vetenskaper är inte motsatser och utesluter inte varandra, utan jag tror snarare att det mesta som står i bibeln och som berör människor i deras privata liv det är ju nån form av norm och rättesnöre om hur man skall leva, och där finns det ju en form av anknytning till rättsvetenskap t.ex. Lagar och lagstiftning innehåller ju också regler och rättesnören för hur man skall göra. Så på så sätt så är det ju nära anknytning, med socialvetenskap. Däremot så är det ju ett stort avstånd mellan religionen och naturen. Jag uppfattar att religionerna säger att man så småningom kan uppleva att man återföds eller lever ett annat liv och då är det på en annan nivå än naturvetenskapen, för en molekyl kan ju knappast uppleva, en molekyl har ju inget medvetande. Molekylnivån är skild från medvetandenivån. Naturvetenskapen ser bara det fysiska och religionen å andra sidan på medvetandet, så egentligen talar de ju om olika saker. Och det är det jag menar att det finns en ordning, en naturvetenskaplig ordning, som vi inte förstår, men som där de här bitarna går ihop. Enkelt uttryckt: då naturvetenskapen kan mäta medvetandet så kan det gå ihop. Det är också svaret på förhållandet mellan min uppfattning om livet efter detta och vetenskapen. Min uppfattning är länken mellan. Jag tror mer på naturvetenskapen än religionens uttryck för tro. Jag vill gärna veta mer än tro.

K: Hur vill du bli begravd?

T: Det har jag inte funderat på. Det har ingen betydelse för mig, egentligen inte. Inte ur religiös betydelse eller för mitt liv efter detta. Det är mer praktiska konsekvenser för dem som kommer efter.

K: Ser du några problem eller brister med din föreställning?

T: Det är klart att den brister eftersom den inte är en total och förståelig förklaring, så brister det ju. Men för mig så innebär det inget problem. Jag tycker inte att min föreställning är jobbig eller tung. Jag tror på det goda och tror att det onda skall besegras av det goda. Därför är det inte heller jobbigt att tro så eftersom det är en positiv tro. Jag tror att många som benhårt tror på någon religion, eller inte tror nåt alls, har större problem i den här frågan än jag har.

K: Hur ser du på begreppen kropp, själ och ande, och förhållandet dem emellan?

T: Jag tror inte att de hör ihop som en icke separerbar helhet, utan det är möjligt att medvetandet kan fortsätta på något annat sätt, och att det kan vara en länk till. Kroppen fortsätter ju inte.

K: Tror du att det finns en, och vad är den, högre mening med livet?

T: Den högre meningen som jag kan se den är ju att vi ingår i något slags större sammanhang än jordelivet, och det är det jag inte kan förklara. Jag tror inte att det är så litet och slutet som att det bara rör sig om ett människoliv på jorden. Och eftersom vi är en del av den meningen så har vi nog en uppgift men jag kan inte ge uttryck för vad den skulle kunna vara, kanske att försöka göra goda saker och vara förespråkare för positiva saker, det tror jag på.

Vincent 49 år

V: Jag gick ur statskyrkan då jag var 17 år men blev kompis med prästen som på beställning. Jag var nån slags kämpande ateist i många år, nästan så att det var politiskt. "Religionen är ett opium för folket", så där i nån sökande agnostisk sfär. Men sen började jag mista folk, kompisar, släktingar, arbetskamrater, som var alldeles för unga för att dö, och då blev det lite tufft att inte ha nån... och så blev jag pappa för 15 år sen, jag har ju en fostergrabb sen tidigare, och så ställde de såna där frågor, frågor som jag hade svar på men så upptäckte jag att svaren inte dög, och då måste jag fundera igen. Jag pratade med mina barn och även vänner som ringde och frågade "Hur går det till på en begravning?", såna frågor. Jag blev expert på döden efter att ha haft så många döda runt omkring.

Jag började med sinnena egentligen. Jag brukar säga att man har fem sinnen, och då konstaterade jag att det är fullständigt vansinne och en väldigt dålig beskrivning på vad människan har för kanaler in. Fem sinnen räcker inte. Redan kombinationen hörsel och lukt är mer än två. Där började jag att fundera och kom ganska snabbt fram till en slags ungdomssanning, att det vi ser och erfar är bara en del av det vi skulle kunna se och erfara. Alltså, vår begreppsapparat, vårt förnuft och vårt känsloliv räcker inte för att förstå det hela. Samtidigt skall vi naturligtvis sträva efter att förstå lite mer, om annat så för att kunna trösta oss själva och andra.

Sen blev jag lärare, och bland annat så hade vi en barnvakt som hade mist sin pappa och då blev jag nån slags reservpappa. Det var en massa såna grejer som gjorde att det blev viktigt. Barnen kommer ju och frågar i skolan och då kan man ju inte ljuga heller. Så det här är en fråga som jag har tänkt på och tänkt igenom. Det är en viktig fråga för mig och jag räknar ju med döden som en del av skaparkraften. Alla skall dö på ett eller annat sätt och det är ju också nån slags målgång. Och då är det ju rätt bra att vara med om nåt innan man går i mål.

K: Vad tror du händer då vi dör?

V: Jag tror så mycket om vad som händer då vi dör. Eftersom jag inte kan tänka eller förnimma intet. Alltså min förnuftsapparat, mitt varsblivningssystem, klara inte av att ta in att jag skall erfara intet. Jag kan inte fatta att det tar slut på erfarenhetsgörat. Så därför tror jag att det är en mild övergång. Egentligen så dör vi varje gång vi somnar, om vi inte är varse våra drömmar. Jag tro att "the long big sleep" och nattens sömn, de ligger egentligen väldigt nära. Men den där sista sömnen den kanske man inte vaknar ifrån. Fast för 15 år sedan skulle jag har sagt att man vaknar inte. Men det vet jag inte eftersom jag har kommit fram till att jag inte kan tänka med intet. Varje gång jag vaknar så tänker jag: "Ja! Ett nytt liv!" Sömmen är för mig den lilla döden, och jag har opererat mig några gånger då jag har fått narkos och det är en halv död. Dessutom finns ju risken... När grabben opererade blindtarmen då ställde han just de frågorna och det var precis som att han kände att det här är allvar. Han såg på mig på det där viset och jag försökte...

Jaget... alltså det finns nån transcens som inte är något märkvärdigt. Alltså min morfar dog då jag var fyra år och många säger att jag är så lik honom i sättet och resonera och det här att aldrig säga nej, det är väl liksom den negativa sidan. Att vara hjälpsam, det är väl det som är mitt liv egentligen, att man skall bygga ett samhälle tillsammans. Jag kommer inte ihåg honom mer än att han hade fladdriga byxor, för han hade skellettcancer, och det var sista hålet i skärpet han använde och så hade han käpp och så. Jag kommer ihåg snällhet, vänlighet och fasthet. Och så säger folk runtomkring mig att jag är så lik morfar. På nåt vis så har alltså legenden i slakten om min morfar, tagit plats i mig. Och på det viset så finns det nån slags

trancendens. Jag är alltså inte varse vad det är för någonting, men de säger alltså att jag till och med går som honom och det är ju nästan ofattbart. Rent fysiskt och mentalt som finns ett överförande som är ju naturligtvis psykologiskt, socialt eller kulturellt. Men det kan också finnas nån subtilare överföring i det där, du vet om man lägger handen på en människa i rätt ögonblick... Jag har haft en student som var väldigt deppig, och hon hade aldrig sagt det till mig och så la jag handen på henne och sa "Jag tycker att du är bra.". Två år senare kom hon tillbaka och sa att det var precis det som hon behövde höra då. Och då var det nån sorts ickespråklig överföring, och det tror jag också kan ske från en varelse till en annan. Jag tror till och med att det kan finnas en död emellan. Alltså man behöver inte leva samtidigt för att det här skall kunna överföras. Det har ingenting med metafysik att göra utan för mig har det med fysik att göra. Vi har inte bergreppsapparat att förstå... det vi kallar för paranormalt är normalt.

Livet är evigt. Jag är väldigt tacksam mot kvastfeningarna som levde för "hundra miljoner" år sen därför att i dem fanns molekyler som är jag. Igår planterade jag tre lavendelbuskar på min familjegrav, och grabbarna mina var med, så tog jag bort gräs och så kröp det en mask där och jag sa "Tjena farsan!". Då skrattade mina grabbar. Så på det viset så finns ju också en molekylär överföring. Sen vet vi inte var någonstans i det här vi befinner oss. På det viset, rent molekylärt finns det också en evighet. Sen kan man prata om termodynamikens andra huvudsats som säger att allt strävar efter ett totalt utjämnande, där allt är i balans. Det befinner vi oss i.

Sen är det ju också minnet, vad det nu är för någonting av kemiska och fysiska processer. Men också i minnesfunktionerna, och de behöver inte vara nedskrivna... Alltså så länge en människa minns en annan människa så lever hon. Och där kommer jag tillbaka till min morfar. Jag kan ibland känna att jag tänker genom hans medvetande. Jag har en förnimmelse att han var på ett visst sätt och hans son blev 90 år och en dag och dog förra året, alltså min morbror som har varit väldigt viktig. Nu är han där också så nu är det en dubbling, alltså både morfar och morbror och min mamma. De var lika varandra, bestämda och ganska kategoriska och det är inte jag på samma sätt men jag tänker genom dem utan att vara medveten om det. Ibland tänker jag "Jag undrar vad morbror skulle ha tyckt om det här?" och i det finns alltså en fortsättning på livet. Och går vi sen in i konst och litteratur så är ju många eviga. Jag var i byn där Picasso bodde.

Sen det som är mer ovisst och som jag har blivit mer... där jag har blivit mer hoppfull... nä inte hoppfull, men jag skulle önska att det vore konditionaltänkande, alltså vad roligt det skulle vara om det fanns den där himlasfären så att jag får träffa brorsan igen och mamma och pappa och Kalle och alla de som jag har mist. Vilken fest! Så har jag tänkt de senaste åren, att jag skulle vilja att... Delvis har det nog med åldern att göra, och vad man har för ålder på barn hemma då de ställer frågor och så men det där att söka nån form av tröst... Människans behov av tröst är omätligt och man söker nog nån tröstrik förklaring, för det är ju tungt att tänka också att det inte är nåt mer. Även om jag aldrig har haft nån sån riktig dödsångest, det kan jag inte påstå... jag har liksom alltid räknat med... för jag har varit så nära så många gånger. Men wow! Jag fick en chans till. På ett ganska ytligt plan har jag tänkt så.

K: Hur har du fått din föreställning om vad som händer efter döden?

V: Samma helg som jag konfirmerades då jag var 14 år, spelade popgruppen Hollies på folkparken i Gävle och alla kompisarna fick nej när de ville åka in och lyssna för det var ju lite syndfullt att lyssna på rock'n roll då man precis konfirmerats, då sa min mamma "Klart att

du skall åka in och lyssna på musik, du tycker ju så mycket om musik.” Och sen dan efter då prästen ställde såna frågor som var så jädra korkade, då, sittande i kyrkbänken, upptäckte jag att det inte var på allvar. Det har jag haft besvär med i mitt liv att såna som jag har trott, alltså myndighetspersoner, lärare, präster, även folk i mitt nuvarande jobb, som har gett sig ut för att stå för nåt, de har varit som läskpapper. Noll värde. Bra människor, men de har inte levt upp till de ideal som de har försökt överföra på oss andra. Det inträffade på söndagen vid konfirmationen, dagen efter folkparken. Hollies var egentligen en bättre konfirmation så de sjöng ”Bus stop”. Och då började jag helt plötsligt att läsa bibeltexter och så sa jag till mamma ”Jag tror inte längre”. Mamma trodde ju på Gud men det tänkte hon ju inte överföra på mig. Det gjorde det ju ganska lätt. Då blev jag hungrig på att fundera på hur världen var skapt. Jag förde mycket diskussioner med min kompis och vi skapade nån slags teori kring att endast det som vi kan erfara existerar. Och då kom vi in på det här paranormala. Då kom det såna här antinaturvetenskapliga, naturvetenskapliga böcker kom, såna här riktiga flum och ljugböcker om varelser utifrån som skickar tecken och konstruerar saker på jorden. Sånt läste vi och kategoriskt såg vi att det finns inga bevis. Vi diskuterade väldigt mycket om jordens tillblivelse. Jag kom fram till att det vi kan begripa det får räcka. Jag behöver ingen tro.

Jag läste mycket. Ett osorterat sökande, läsande, utan mål. Det var inte meningslöst. Men allt var intressant.

K: Vad tror du har påverkat dig i din uppfattning?

V: Det är naturligtvis en kombination men det som är dominerande är en grundläggande vilja att förstå en liten bit av tillvaron. Det jag trodde var en skillnad mellan vetenskap och tro, den är betydligt mindre. Allt jag gör har sin utgångspunkt i mening och känsla. Samtalet nu, det är ju för att jag vill. Hade det varit nån annan än du så kanske jag hade sagt nej. Men jag respekterar dig och då tycker jag att vår tid den är viktig, det är en positiv känsla, den är meningsskapande. Och det är svaret på den här frågan. Jag vill fatta litegrann, och sen om jag kommer fram till att det är Jehovas Vittnens världsförklaring som ligger närmast det som jag behöver, då hade jag accepterat det. Men det var inte det. Därför är jag inte så kategorisk och fördömande, inte ens när Jehovas Vittnen kommer utan då brukar det bli en ordentlig diskussion istället, där jag ger av mitt och de får ge av sitt och så förstår vi lite mer kanske.

Vissa personer har påverkat mig, men det är motsatsen till vad de stod för. Och det är just för att de inte var kategoriska, de var inte fördömande. De sa ”Så här tycker jag, men så behöver inte du tycka.” Som mamma till exempel. Men anledningen till att jag har funderat över det här alls är förundran. Förundran över att det är så mångfacetterat, nyansrikt, att jag har klarat livhanken men inte några av mina vänner. Förundran, tacksamhet och sorg i blandning. Jag är ganska mycket känslomänniska. Jag kan gråta när jag hör en grekisk präst mässa, bara för att tonen slår an nånting som är ickespråkligt och mera en erfarenhet. Så utgångspunkten är förundran, men sen: den här världsförklaringen funkar inte, och så måste man gå vidare. Idag är jag ju mer..., jag kan mer och har fler svar, men det finns också fler frågor, och då är det ju som att ödmjukheten ökar. Å ena sidan och å andra sidan, med risk för att det blir totalrelativistiskt. Varken dogmatiken eller relativismen är nåt att sträva efter för då blir det tomt, det blir som ett vakuum. Det blir ett intet.

Jag träffade Jostein Gaarder för sex-sju år sedan då han hade skrivit Sofies värld och jag gjorde en intervju med honom. Och så träffade jag honom igen nu i höstas och han hade skrivit en bok som heter Maya som handlar om det här. Den ger en naturvetenskaplig tankekedja. Den handlar om ett par som har mist en dotter, och de är båda såna som tittar på tidiga livsformer, hur mikroberna blev ryggradsdjur o.s.v. Hela romanen handlar om

förundran inför livets mångfald, att det kunde bli... Vi var ganska överrens om att det finns saker som vi inte förstår. Om tio år så kanske man förstår lite mer, eller lite mindre.

K: Vilka konsekvenser får din föreställning om vad som händer då vi dör, i ditt liv idag?

V: Min föreställning får den konsekvensen att flugan blir ingen fågel, alltså det blir ingen högre livsform. Däremot så tror jag rent socialt och kulturellt så kan den förebild som jag skulle kunna vara för vissa personer kan göra att samhället utvecklas till en högre civilisatorisk nivå, eller åtminstone att en individ gör det. Alltså ett slags karma inom ett naturvetenskapligt- samhällsvetenskapligt synsätt. Jag kan bli norm och förebild för förändring för ett antal människor. Om jag är en god förebild för de yngre kollegorna så har ju det faktiskt effekt på deras liv, det är ju inte bara någonting i utbildningssituationen.

Ibland får det konsekvenser i mina handlingar. I samvetet är jag nog väldigt religiös fast jag är ateist. Det är mitt ansikte jag ser i spegeln, även efter döden, eftersom jag inte kan tänka med intet. Jag måste spela minst oavgjort med mig själv. Jag får inte gå under min medelmåttighet. Min syn på livet och döden är kravfylld. Jag har alltid haft svårt för det här, i varje situation och det är skitjobbigt. Men det är klart att folk super ned sig och drog ned sig om man inte har någonting. Jag har i alla fall haft ett slags resonemangspaket att hålla mig till, läst och pratat med folk. Men för mig så spelar det väldigt stor roll, eftersom vi inte enbart är en naturföreteelse vi människor utan vi är också en kulturell varelse. Jag har en humanistisk grundsyn, att det spelar roll vad vi gör hela tiden. Eftersom vi lever det här livet så är det här det gäller. Den enda nåd jag kan få är att jag sover gott eller att man blir bjuden på glass.

K: Hur ser du på koninuitet?

V: Det har vi ju varit inne på ganska mycket. Det är alltså både på ett molekylärt plan och på ett medvetandeplan genom andra människor. Det finns konstitutionella begränsningar i rummet. Följdtanken blir att vi har begränsningar i förnuft och intelligens, men de är så marginella mellan människor. Bara vi kommer i rätt miljö. Det är liten skillnad mellan dåren och Einstein. Men det vore önskvärt i mitt lilla liv att jag väljer skapliga stigar att vandra på, oftare än jag väljer dåliga, så att min konstitution kan bära. Det spelar roll. Kontinuitet är viktigt. Att andra minns mig, eller blivit påverkade av mig, annars är det ju meningslöst.

K: Har du upplevt något oförklarligt?

V: Jag har varit med om alldeles för många såna saker. Jag kan gå med slagruta. Jag är väderkänslig. Jag räddade en grabb som föll i en trappa. Jag kände på mig så jag tog bakom ryggen. Många såna saker. Men värsta upplevelsen var när jag drömde, 1986 tror jag, 100 år efter Krakataus utbrott, som är det värsta vulkanutbrott vi vet i modern tid, då drömde jag en dröm som var så levande och vidrig om ett vulkanutbrott. Och så på morgonen läste jag om att det var 100 år sedan... Jag gick igenom alla tidningar jag hade läst, tv-tablåerna, för att komma åt att det inte var någonting konstigt. Det jag kom fram till var att jag måste ha läst om det här när jag var barn och lagt datumet på minnet och att det har legat i det undermedvetna. Men fan vet om jag tror på det. Jag ryser när jag tänker på det.

Jag tror inte att jag har levt förut men jag har träffat en människa i New York och hon såg mig som att jag hade levt på 1600-talet. Det är mycket sånt där...

K: Har du upplevt närvaron av någon avliden?

V: Ja. Senast när jag klippte gräsmattan i tisdags. Då jag fick bud om Niklas död, en ung kollega, att han hade kört ihjäl sig, och jag fick budet då jag klippte gräsmattan för åtta år sedan vid pilträdet som nu är borta. Varje gång jag går där så är han med. Så resonerar vi,

utan ord. Men han finns ju inte där utan det är ju jag som återskapar hans närvaro och han lever för att jag behöver honom... Så ser jag på det.

Jag begravde en människa för en månad sen i en borgerlig begravning. Jag var ceremoniledare. Så träffade jag kyrkohedern och snacket hade gått att vi hade tagit varandra i händerna under begravningen. Att det hade varit en närvaro.

K: Hur ser du på förhållandet mellan vetenskap och religion?

V: Jag ser dem som syskon. Det är inte samma person men det är samma familj eftersom det är det mänskliga tänkandet som har skapat dem. Frågan är avståndet, och jag tror att det är olika avstånd för olika människor och för mig är de syskon, de är nära varandra. Det som inte går att bevisa är religion. De förutsätter varandra. Frågor kan vara både religiös och vetenskaplig. Kanske är de olika perspektiv på samma sak. Kanske står religionen för frågor och vetenskapen för påståenden, men det är svårt då man rutar in saker. För mig är de religiösa frågorna, de som filosofin står för för mig... Man kan tala om förklaringsmodeller som den naturvetenskapliga och den samhällsvetenskapliga och så har vi den religiösa men också den konstnärliga. Den konstnärligt-filosofiska ligger mig väldigt nära. Många säger inget nytt under solen, jag säger allt nytt under solen! Om man skulle utesluta religionernas förklaring av världen så förminskar man på nåt vis... man amputerar en arm. Men jag tar nog bort rätt mycket av de andliga förklaringarna.

K: Hur ser du på förhållandet mellan din förklaring om livet efter detta och vetenskapen?

V: De flesta fysiska förklaringarna går ju ut på att det bara slocknar, och jag är inte så säker på det eftersom... det kanske är min religiositet som kommer till uttryck. Jag utesluter inte att det finns en annan livsform efter det att vi slocknar här. Jag funderar över parallella universum, alltså att en sak kan finnas på två platser samtidigt. Det finns en del fysikaliska bevis för det här med dubbelexistens. Tänk om det är så även på det här planet att när man dör så fortsätter man på ett annat sätt. Jag utesluter det inte men jag tror inte att vi har kunskaper nog.

K: Hur vill du bli begravd?

V: Det har ingen betydelse för mig alls egentligen, men eftersom jag befinner mig i ett sammanhang, jag har ju barn och släktingar och så, och därför vill jag att det skall finnas en plats. Det har jag lärt mig de senaste åren att om man inte har en plats så kan det vara svårt att ge uttryck för sin sorg. Det är möjligt att jag hamnar i familjegrav. Tidigare så sa jag att jag vill ha askan utströdd i Dalälven, men jag är inte säker på det idag, även om det för min skull är allright. Jag är inte ens säker på att det är rätt att brännas. Men jag är ju för det här med organdonation. Där utesluter inte jag att om man skulle plocka min vänstra njure och sätta in i dig så skulle det kunna påverka dig. Frågan är alltså om anden finns på annat ställe än i hjärnan. Jag är ganska kroppslig. Jag har mycket kunskap i fingrarna, t.ex. att koder sitter i fingrarna då jag står framför apparaten. Tänk om det då är så att kunskapen bärs överallt i kroppen. Om blodbaner kan överföras, varför skulle då inte medvetandet kunna överföras, om allt är fysiskt? Om själen är fysisk. Jag utesluter inte att t.ex. vid hjärttransplantationer där hjärtat stöts bort rent fysiskt, det kan ju också vara så att det finns principer, sammanhang som vi inte har förstått. Alltså hjärtat skulle kunna vara bärare av en medvetenhet, av psykiska processer, som är kemiska som inte passar i den nya kroppen. Men vi har inga sätt att mäta det. Jag tror inte att det är så, men jag utesluter inte att det är så. Det är därför jag är tveksam till att brännas. Min mamma, pappa och brorsa är jordbegravda.

K: Ser du några problem med den föreställning som du har?

V: Ja, det är klart att den brister överallt, men den funkar ju. Jag tycker att det är skittungt ibland. Det vore ju mycket bättre att ha en fast Gudstro, denna väg skall vi alla vandra, halleluja. Fast det är klart, då skulle man ju vara orolig för att inte komma till himlen! Jag har ofta tänkt att det vore skönt att ha en tro, det skulle förenkla. Men jag har pratat med flera och de har det ju lika jobbigt de också, så är det ju. Det som jag snarare eftersträvar är en frihet under ansvar under livsvandringen där jag gör mitt bästa, och så länge jag gör mitt bästa kan jag inte hamna i helvetet om jag skulle bli religiös! Jag gör efter mitt förstånd, det bästa jag kan. Det är ju en dubbellögn, att försöka ha flera dörrar öppna, för om gud finns så genomsådär han ju det också. Och här blir jag lite liten... Jag snodde en 25 öring en gång från min faster Göta. Efter tio år så berättade jag det för henne, och hon visste ju inte om det för hon hade ju aldrig märkt det. Men det var väldigt skönt att berätta det. Och det var efter det att jag hade gått ur kyrkan. Men då fanns det där att Gud ser och hör allt, och så är jag uppfostrad. Det liksom brände i fickan av 25-öringen. Jag kunde inte bära skammen, smärtan, förnedringen av att ha stulit från en av dem som jag älskade mest. Och den barnatron den bär jag med mig och den kan komma fram ibland att Gud ser och hör allt, fast jag inte tror på Gud. Det finns där som nån slags förnimmelse, ett kulturellt fenomen. Det är dubbelt.

K: Tror du att det finns en högre mening med livet? Vad är den i så fall? Och hur är förhållandet mellan den meningen och din föreställning om livet efter detta?

V: Jag tror inte att det finns nån högre mening. Fast det gör lite ont att säga det. För jag vill ju att det skall finnas det. Jag vill ju inte att det skall ta slut i nåt armagedon, jag tycker det känns lite trist. Jag tycker vi är rätt bra. 99,9 % av alla handlingar vi gör är goda. Det är de där 0,1% som är tunga. En atombomb är tung. Det krävs 40,000 kyssar för att väga upp en atombomb. Vi bär både ondskans och godhetens möjligheter, alla vi människor, både som individ och som kollektiv. Och i och med att vi bär godhetens möjligheter så skulle man kunna säga utifrån nån slags samhällelig, kulturell, civilisatorisk hållning att det finns en högre mening som är att förvalta, renodla, förbättra, civilisera, kulturellt förfina det som är människan, både på individuellt och kollektivt plan och det skulle kunna vara meningen. Det strider inte heller mot en naturvetenskaplig, biologisk tradition. Här skulle man ju i så fall övergå på det mentala planet. Men sen är det ju det här att om det är så att det här är den enda platsen i universum där det finns liv, nu tror inte jag det men om, då är ju det meningen. Då finns det ju en mening redan, och sen att meningen skapas utanför eller i mitt medvetande, det spelar ingen roll. Att det känns meningsfullt är den högre meningen. Om vi sen placerar in det i nån slags religiös förklaringsram eller nån annan, det skiter jag fullständigt i. Det är en kick det här livet och det tänker jag fortsätta tycka.

Jag tror att vi bär det gudomliga i oss, just i det att vi tittar på varandra och försöker... vi kan flytta berg tillsammans. I mitt lilla liv så behöver inte jag en högre mening än det. Det är inte utifrån utan det är mellan det finns och det förändras i mötet med människor. Med de utförsgåvor vi har, vi människor, så kan Gud, om Gud finns, vara fullständigt lugn för det här fixar vi! Det kommer att sorteras ut och bli kanon. Vi är fiffiga vi människor, vi finner lösningar. Om jag skulle använda ett sånt språkbruk så skulle jag säga att vi är gudomliga, vi bär det inom oss. .